

**TOIMI!-HANKKEEN MERKITYS MUUTOKSEN
TEKEMISESSÄ NUORTEN KOKEMANA**

KATJA ANTTILA
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2018

Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

ANTTILA, KATJA: Toimi!-hankkeen merkitys muutoksen tekemisessä nuorten kokemana
Pro gradu -tutkielma, 61 sivua, 2 liitesivua
Sosiaalityö
Ohjaaja: Leena Autonen-Vaaraniemi
Maaliskuu 2018

Tutkielma käsittelee nuorten osallisuuden ja toimintakyvyn parantamista tavoitelleen Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä hankkeeseen osallistuneiden nuorten kokemana. Tutkimuskysymykset ovat, miten nuoret kokevat Toimi!-hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä ja mitä nämä muutoksen tekemisessä auttavat ja tukevat tekijät ovat nuorten kokemana. Muutoksella tarkoitetaan nuorten koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin kiinnittymistä sekä kokemusta oman elämäntilanteen parantumisesta ja tulevaisuuden suunnitelmien selkiytymisestä.

Tutkielma on laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla kahdeksaa Toimi!-hankkeeseen osallistunutta koulutuksen ja työelämän ulkopuolella ollutta 21–29-vuotiasta nuorta. Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina teemahaastattelua käyttäen. Aineisto analysoitiin aineistolähtöistä sisällönanalyysiiä ja teemoittelua hyödyntäen.

Tutkielman tulosten mukaan nuoret kokivat, että hankkeen ryhmät olivat auttaneet ja tukeneet heitä muutoksen tekemisessä. Ennen hanketta monella nuorella oli näköalattomuutta ja toivottomuutta tulevaisuuden suhteen, alakuloa ja heikkoa itseluottamusta sekä kokemusta arjen sisällöttömyydestä. Hankkeeseen osallistuminen oli kaikille myönteinen ja yhteisöllinen kokemus, joka selkiytti tulevaisuuden suunnitelmia, lisäsi itseluottamusta ja uskoa omaan tulevaisuuteen sekä toi sisältöä ja rutiinia arkeen. Haastateltavat nuoret kokivat, että hankkeen ryhmät toimivat muutoksen alullepanijoina sekä auttoivat ja tukivat muutoksen tekemisessä. Samalla nuoret toivat esille, että heidän saamansa aiempi tuki koulutus- ja alavalintojen tekemiseen oli ollut pääosin riittämätöntä. Hankkeen kautta tullessa muutoksen tekemisessä auttavina ja tukevinä tekijöinä nuoret pitivät yhdessä miettimistä ja vahvuuksien korostamista sekä sitä, että heitä kuultiin, heidän elämäntilanteensa huomioitiin, heidät kohdattiin yksilöllisesti ja heihin luotettiin. Lisäksi moni nuori arvosti hankkeen vapaaehtoisuutta. Hankkeen ryhmät myös vahvistivat haastateltujen nuorten osallisuuden kokemusta ja yhteiskuntaan kiinnittymistä.

Avainsanat: nuoret, koulutuksen ja työn ulkopuolisuus, muutos, osallisuus, Toimi!-hanke

University of Tampere
Faculty of Social Sciences

ANTTILA, KATJA: The meaning of the project Toimi! in making change experienced by young people

Master's Thesis, 61 pages, 2 appendix pages

Social Work

Supervisor: Leena Autonen-Vaaraniemi

March 2018

This study deals with the meaning of the project Toimi!, which aims to improve the involvement and capacity of young people, to make changes experienced by those who participated in the project. Research tasks are how the young people experience the project Toimi! to help and support them in making possible changes and what these helping and supporting factors are experienced by them. By change I mean young people's activating in education, working life and hobbies as well as the experience of improving their own life situation and clarifying future plans.

The study is qualitative. The research material was collected by interviewing eight young people aged 21 to 29 who were outside education and working life and participated in the project Toimi!. The interviews were executed as theme interviews. The material was analyzed using data based content analysis and thematising

According to the results of the study, young people experienced that the groups of the project helped and supported them in making change. Before the project, many young people had hopelessness and no perspective to the future. They had melancholy and low self-esteem and felt that life had no content. Participation in the project was a positive and communal experience for everyone. It clarified plans for the future, increased self-esteem and faith in own future and brought content and routine to everyday life. The young people experienced that the project groups worked as initiators of change and helped and supported the change-making. At the same time, they pointed out that their earlier support for education and choosing the area of work was largely inadequate. The factors helping and supporting in change-making through the project were according to young people: shared conversation, emphasis on strengths, being heard, taking into account their life situation, being individually meted and trusted. Many young people appreciated the voluntary nature of the project. The project groups also strengthened the experience of involvement and social inclusion of the young people interviewed.

Keywords: young people, outside education and working life, change, involvement, project Toimi!

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 KOULUTUKSEN JA TYÖN ULKOPUOLELLA OLEVAT NUORET.....	2
2.1 Nuorten ulkopuolisuus ja syrjäytyminen.....	2
2.2 Siirtymävaiheet ja nuoruuden muutos.....	5
2.3 Nuorten osallisuus.....	7
3 NUORTEN AMMATILLINEN AUTTAMINEN JA TUKEMINEN.....	11
3.1 Räättälöityjä palveluita ja yhteistyötä.....	12
3.2 Nuorten ja ammattilaisten kohtaamisen merkitys.....	14
3.3 Varhainen puuttuminen ja perhetausta.....	16
4 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN.....	19
4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset.....	19
4.2 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ja kokemus.....	19
4.3 Toimi!-hanke.....	21
4.4 Aineisto ja teemahaastattelu.....	22
4.5 Sisällönanalyysi ja teemoittelu.....	27
4.6 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus.....	29
5 TOIMI!-HANKKEEN MERKITYS MUUTOKSEN TEKEMISESSÄ.....	31
5.1 Kokemus elämän sisällöttömyydestä.....	31
5.1.1 Tekemisen puute.....	31
5.1.2 Näköalattomuus toi alakuloa.....	33
5.2 Uutta otetta elämään.....	34
5.2.1 Ryhmät myönteisinä ja yhteisöllisinä kokemuksina.....	35
5.2.2 Rutiinia arkeen ja lisää itseluottamusta.....	36
5.2.3 Uskoa omaan tulevaisuuteen.....	38
5.3 Muutoksen tukeminen.....	40
5.3.1 Ryhmät muutoksen edesauttajina.....	40
5.3.2 Kokemus aiemman tuen riittämättömyydestä.....	44
5.3.3 Kokemus hyvästä tuesta.....	45
6 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	48
LÄHTEET.....	55
LIITE 1.....	62
LIITE 2.....	63

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani tehtävänä on tutkia nuorten osallisuuden ja toimintakyvyn parantamista tavoitelleen Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä hankkeeseen osallistuneiden nuorten kokemana. Olen kiinnostunut nimenomaan siitä, miten nuoret kokivat hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä sekä mitä nämä muutoksen tekemisessä auttavat ja tukevat tekijät olivat nuorten kokemana. Muutoksella tarkoitan nuorten koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin kiinnittymistä sekä kokemusta oman elämäntilanteen parantumisesta ja tulevaisuuden suunnitelmien selkiytymisestä. Olen selvittänyt hankkeen merkitystä kysymällä nuorten ajatuksia heidän elämäntilanteestaan ja siinä tapahtuneista mahdollisista muutoksista sekä siitä, miten nuoret kokivat hankkeen auttavan ja tukevan heitä muutosten tekemisessä ja mitä nämä auttavat ja tukevat tekijät olivat. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten hankkeeseen osallistuminen vaikutti nuorten käsityksiin heidän tulevaisuudestaan.

Valitsin näkökulmaksi nuorten omat ajatukset ja kokemukset muutoksesta, koska koen sen kiinnostavaksi ja tärkeäksi aiheeksi. Nuoret ovat juuri niitä, joita varten Toimi!-hanketta ja monia muita vastaavanlaisia hankkeita on toteutettu. Siksi heidän ajatuksillaan ja kokemuksillaan on suuri merkitys sekä hankkeiden sisällön että nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden ja yhteistyötahojen kannalta. Lisäksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ovat ajankohtainen aihe, josta on puhuttu ja oltu huolestuneita jo pitkään. Viime vuosina etenkin nuorten suomalaismiesten ulkopuolisuus on lisääntynyt (mm. OECD 2016). Samoin nuorisotyöttömyys on kasvanut (SVT 2017a; SVT 2017b).

Sosiaalityöhön tutkielmani liittyy tiiviisti sitä kautta, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ovat asiakkaina monilla sosiaalityön toimintakentillä. Myös muutoksen tavoittelu on osa sosiaalityötä, ja usein sosiaalityö ymmärretään ennen kaikkea muutostyöksi (Talentia 2017). Siksi onkin tärkeää käsitellä sitä, millaiset tekijät edesauttavat muutoksen tekemisessä.

Tutkimusraporttini etenee niin, että luvuissa kaksi ja kolme rakennan tutkielmaani teoreettista taustaa ja viitekehystä. Luvussa kaksi käsittelen koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Kuvaan nuorten ulkopuolisuutta ja syrjäytymistä, nuorten siirtymävaiheita ja nuoruuden yhteiskunnallista muutosta sekä nuorten

osallisuutta. Luvussa kolme kerron, millaisten tekijöiden on havaittu auttavan ja tukevan nuoria aiemmissa, omaa aihepiiriäni lähellä olevissa tutkimuksissa. Luvussa neljä esittelen tarkemmin tutkimusaiheittani, aineistoani ja menetelmiäni, jonka jälkeen siirryn varsinaiseen analyysiin luvussa viisi. Luvussa kuusi kokoan yhteen tutkielmaani ja sen johtopäätöksiä.

2 KOULUTUKSEN JA TYÖN ULKOPUOLELLA OLEVAT NUORET

Tässä luvussa kuvaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria pääosin suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta. Olen jakanut luvun kolmeen alalukuun, jotka käsittelevät nuorten ulkopuolisuutta ja syrjäytymistä, nuorten siirtymävaiheita ja nuoruuden yhteiskunnallista muutosta sekä nuorten osallisuutta. Kartoitan niin arvioita ulkopuolisten nuorten määrästä kuin sitä, keillä on riski jäädä sivuun yhteiskunnasta. Avaan myös aihepiiriin liittyviä tärkeitä käsitteitä, syrjäytymistä ja osallisuutta, sekä oman tutkielmani suhdetta niihin.

2.1 Nuorten ulkopuolisuus ja syrjäytyminen

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista on oltu Suomessa viime vuosina laajalti huolestuneita. Nuorisotakuusta, etsivästä nuorisotyöstä, lukuisista hankkeista ja muista ponnisteluista huolimatta ulkopuolisten nuorten, etenkin miesten, määrä on kasvanut. OECD-vertailussa vähän yli 21 prosenttia eli reilu viidennes 20–24-vuotiaista suomalaismiehistä ei opiskellut, ollut töissä eikä edes hakenut töitä. Luku on kasvanut vuodesta 2005 lähes kymmenellä prosenttiyksiköllä. Samanikäistä naisista koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oli runsas 15 prosenttia vuonna 2015 ja vajaat 14 prosenttia kymmenen vuotta aiemmin. (Mm. OECD 2016; Helsingin Sanomat 15.9.2016; Yle 15.9.2016.)

Myös Tilastokeskuksen luvut kertovat nuorten ulkopuolisuuden lisääntymisestä, mikäli mittarina käytetään työttömyysastetta. Nuorisotyöttömyys on kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuonna 2006 työttömyysaste oli 15–24-vuotiailla 18,7 prosenttia ja 24–34-vuotiailla 6,9 prosenttia. Vuoteen 2016 mennessä työttömien 15–24-vuotiaiden määrä oli kasvanut 20,1 prosenttiin ja 25–34-vuotiaiden 8,6 prosenttiin. Tilastokeskuksen luvuissakin nuorten miesten työttömyys on kasvanut kymmenessä vuodessa enemmän kuin nuorten naisten, ja tämä näkyy erityisesti nuoremassa ikäluokassa eli 15–24-vuotiaiden keskuudessa, jossa miesten työttömyysaste on noussut 21,8 prosenttiin ja naisten 18,6 prosenttiin vuonna 2016. Kymmenen vuotta aiemmin 15–24-vuotiaiden miesten työttömyysaste oli 19 prosenttia ja

naisten 18,4. Kaikkien 15–74-vuotiaiden työttömyysaste oli 7,7 prosenttia vuonna 2006 ja 8,8 prosenttia vuonna 2016. (SVT 2017a; SVT 2017b.)

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista puhutaan usein syrjäytyneinä tai syrjäytymisriskissä olevina nuorina. Pekka Myrskylä (2012, 1) on arvioinut, että vuonna 2010 syrjäytyneitä 15–29-vuotiaita nuoria oli yhteensä yli 51 000, joka oli viitisen prosenttia kaikista sen ikäisistä nuorista. Hän on luokitellut syrjäytyneiksi työvoiman ja opiskelun ulkopuoliset nuoret, joilla ei ole muuta koulutusta kuin peruskoulu. Heistä yli 32 000 ei ollut rekisteröitynyt edes työttömiksi työnhakijoiksi. Kaksi kolmasosaa Myrskylän syrjäytyneiksi määrittelemistä nuorista oli miehiä ja neljäsosa maahanmuuttajataustaisia. (Emt., 2–4.)

Me-säätiön (2017) mukaan syrjään jääneitä 15–29-vuotiaita nuoria oli 69 000 vuonna 2017. Luku on kasvanut kymmenessä vuodessa 15 000 nuorella, mutta kokonaismäärä ei ole yhtä korkea kuin 1990-luvun lamavuosina. Me-säätiö määrittelee nuorten syrjään jäämistä omalla indikaattorillaan, jossa keskeisiä ovat koulutuksen keskeytyminen, riittämätön koulutustaso, työkokemuksen ja työn puuttuminen, harrastuksista vaille jääminen sekä mielenterveyden ongelmat. Syrjään jääminen ei kuitenkaan kerro nuoren omasta kokemuksesta. (Emt.)

Syrjään jäämisen riskitekijöiden on havaittu kasaantuvan usein samoille nuorille, ja syrjäytymisvaarassa ovat etenkin kouluttamattomat nuoret. Myös lapsuuden huono-osaisuus on vahvasti sidoksissa huono-osaisuuteen aikuisuudessa. Syrjäytymisen juuret ovat yleensä syvällä nuorten lapsuudessa ja lapsuudenperheiden ongelmissa. Suojaavina tekijöinä ongelmien ylisukupolvisuudessa ja periytyvyydessä pidetään muun muassa koulutusta, läheisiä ihmissuhteita, harrastuksia, oikea-aikaisia ja oikeanlaisia palveluita sekä perheiden tukemista ja varhaista puuttumista mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. (Kestilä ym. 2016, 117; Myrskylä 2012, 7–8.) Käsittelen nuorten perhetaustaa ja varhaista puuttumista tarkemmin luvussa 3.3.

Tilastojen valossa merkittävin keino nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn ja nostamiseen työmarkkinoille on koulutus. Tutkinon suorittaminen lisää huomattavasti nuorten työllistymismahdollisuuksia ja vähentää ulkopuolelle jäämistä. Parasta olisi päästä jatko-opintoihin heti peruskoulun jälkeen, sillä opiskeluihin hakeutuminen vähenee nopeasti iän karttuessa (Myrskylä 2011, 92–95.)

Tilastot voivat kertoa nuorten erilaisista huono-osaisuuden tiloista ja syrjäytymisen riskitekijöistä, mutta sitä ne eivät kerro, kuka on syrjäytynyt. Syrjäytymisellä ei ole myöskään vakiintunutta määritelmää. Siksi arviot syrjäytyneistä tai syrjäytymisriskissä olevien nuorten kokonaismääristä vaihtelevat melkoisesti. Pienimmillään syrjäytyneitä nuoria on arvioitu olevan toistakymmentä tuhatta ja suurimmillaan satatuhatta. (THL 2016a.) Vaikkei syrjäytymisellä ole tarkkaa määritelmää, yleensä syrjäytymisessä pidetään keskeisenä yksilön, perheen tai yhteisön ajautumista tavanomaisena ja sopivana pidetyn elämäntavan ulkopuolelle sekä ulosjäämisenä yhteiskunnan perusinstituutioista, kuten koulutuksesta, työstä ja perheestä. Syrjäytyminen on yhteiskunnallista osattomuutta ja moniulotteinen prosessi, jossa huono-osaisuus kasautuu. (Laine & Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, 11; THL 2016b.)

Kyösti Raunion (2006, 9) mukaan Euroopan yhteiskuntapoliittisissa linjauksissa syrjäytymisen ymmärtämiseen ovat vaikuttaneet keskustelut, joissa yksilöä yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkoutta katsotaan yhteiskunnan kiinteyden, ei yksilöiden näkökulmasta. Myös suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa syrjäytyminen näyttäytyy yksilöä yhteiskuntaan heikentävien siteiden heikkoutena, ja asiaa tarkastellaan pääasiassa yhteiskunnan kannalta. Suomessa syrjäytymisestä puhutaan kuitenkin ilman ulkomaalaisille teksteille tavanomaista sosiaalisen määrettä (social exclusion). Syrjäytymisessä sosiaalisesta tulee yhteiskunnallinen. Se näkyy niin ikään silloin, kun puhutaan syrjäytymisen vastakohtasta, sosiaalisesta osallisuudesta (social inclusion) ja sosiaalisesta integraatiosta (social integration). (Emt., 9–10.)

Suomalaista yhteiskuntapoliittista, tieteellisestä ja mediassa käytyä keskustelua on leimannut 1980-luvulta asti nuorten taloudellisten, koulutuksellisten, sosiaalisten ja emotionaalisten ongelmien tiedollinen haltuunotto syrjäytymiskäsitteen kautta. Syrjäytyminen on nähty juuri prosessimaisena, yhteiskunnallisten suhteiden kautta rakentuvana, valtaan ja normijärjestelmään kytkeytyvänä, jännitteisiin ja eettisiin haasteisiin liittyvänä sekä yhteiskunnan hyvinvointijärjestelmän ja yhteisöllisten sidosten vajeista kertovana. Yksimielisiä on oltu lähinnä siitä, että syrjäytyminen on monimerkityksinen käsite. Vaikka syrjäytyminen on tulkinnanvarainen ja leimaava käsite, se on silti pysynyt keskeisenä käsitteenä puhuttaessa nuorten huono-osaisuudesta. Samalla monet rakenteellisemmat käsitteet, kuten eriarvoisuus, köyhyys, syrjäyttäminen tai arjesta nousevat kokemukset, ovat jääneet paitsioon. (Cederlöf ym. 2009, 9–10.) Esimerkiksi syrjäyttäminen siirtää huomion syrjäytymisen sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen puoleen sekä siihen, että ulkopuolelle jättäminen on eri ryhmien välisten neuvottelujen ja kamppailujen tulosta (Määttä 2012, 33–34). Ihmiset eivät vain syrjäydy, vaan

yhteiskunta voi syrjäyttää ihmisiä, jos heitä ei kuulla eikä heidän kansalaisuuttaan ja osallisuuttaan huomioida (Laine & Hyväri & Vuokila-Oikkonen 2010, 11). Yksi syrjäytymisen vastakäsite on yksilön toimijuutta ja kokemusta korostava osallisuuden käsite, jota kuvaan tarkemmin luvussa 2.3.

Kansainvälisesti työelämän, koulutuksen tai työharjoittelun ulkopuolella olevia nuoria kuvaavaksi keskeiseksi käsitteeksi on noussut NEET-lyhenne (Not in Employment, Education or Training). Walesista 1990-luvun puolivälissä alkunsa saanutta lyhennettä on alettu käyttää vuosituhaten vaihteesta lähtien ympäri maailmaa Englannista aina Japaniin ja Taiwaniin asti. (Chen 2011, 33–34.) NEET-luokituksella on kuitenkin ongelmansa. Ryhmänä luokitukseen kuuluvien nuorten tilanteet poikkeavat toisistaan hyvin paljon, ja NEET kertoo enemmän siitä, mitä nuoret eivät ole kuin siitä, mitä he ovat (Simmons & Thompson 2011, 6). NEET onkin varsin karkea indikaattori nuorten hyvinvoinnin ja syrjäytymisen kuvaamiseen. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleminen voi olla varsin tavallinen vaihe nuoren elämässä, ja NEET-luvuissa on aina mukana niin sanottuja tavallisia nuoria, joilla ei ole psyykkisiä eikä sosiaalisia ongelmia. Rajoituksistaan huolimatta NEET-luokitus kuvaa nuorten hyvinvointia yleisesti ja NEET-nuorilla on muita nuoria useammin erilaisia hyvinvoinnin ongelmia. Erityisesti NEET-vuosien lisääntyminen kertoo ongelmien kasaantumisesta. (Larja ym. 2016.)

2.2 Siirtymävaiheet ja nuoruuden muutos

Nuorten ulkopuolelle jäämisessä riskitekijöitä ovat erilaiset siirtymävaiheet. Siirtymistä nuoruudesta aikuisuuteen on kuvattu usein koulutuksen, työmarkkinoiden, perheen, parisuhteen ja taloudellisten tekijöiden kautta. On kuitenkin huomionarvoista, että jälkimodernissa yhteiskunnassa nuoruus elämänvaiheena on muuttunut ja pidentynyt. Esimerkiksi nuorten koulutusvaihe kestää yhä kauemmin. Samoin työelämään pääseminen, perheellistyminen ja lasten hankkiminen ovat lykkääntyneet. Lisäksi itsenäisen ja taloudellisesti riippumattoman elämän rakentaminen on vaikeutunut. Samalla aikuisuuden perinteiset mittarit ovat muuttuneet aiempaa epävarmemmiksi. (Aapola & Ketokivi 2005, 8; Kuronen 2010, 51.) Myös lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden rajat ovat nykyään yhä liukuvampia, ja yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt vaikuttavat vahvasti näihin elämänvaiheisiin (Wyn 2011, 36).

Voi sanoa, että suomalaiset nykynuoret siirtyvät aikuisuuteen hyvin erilaisessa yhteiskunnallisessa ympäristössä kuin hyvinvointivaltion kasvun aikana nuoruuttaan eläneet sukupolvet. Suomi on siirtynyt muiden kehittyneiden teollisuusmaiden tavoin hyvinvointivaltion rakentamisesta uudelleen muotoutumiseen. Pysyvä ja laaja rakenteellinen työttömyys sekä ilman koulutusta tehtävien töiden väheneminen ovat muuttaneet nuorten työmarkkinoille pääsyä. Suomessa nuorten työllisyys tilanne oli hyvä 1990-luvun lamaan asti. Sen myötä nuorisotyöttömyys kasvoi moninkertaiseksi. Samoihin aikoihin lisättiin nuorten koulutuspaikkoja, ja myöhemmin 1990-luvun laman aikana työkäiseksi tulleet sukupolvet ovat työllistyneet hyvin. Vuonna 2008 alkaneen ja edelleen käynnissä olevan taantuman myötä nuorten työttömyys on kuitenkin alkanut jälleen lisääntyä. Se näkyy erityisesti nuorten miesten kohdalla. (Harkko ym. 2016, 122.)

Sinikka Aapolan ja Kaisa Ketokiven (2005, 26–27) mukaan nuorten tulee tehdä valintoja ja ymmärtää niiden seuraukset nyky-yhteiskunnan pitkässä ja moniulotteisessa aikuistumisen prosessissa. Vastuu oman elämän onnistumisesta on siirtynyt yksilölle, vaikka sosiaaliset, taloudelliset ja henkiset resurssit määrittelevät paljolti nuorten mahdollisuuksia. Aikaisempien sukupolvien malleihin voi tukeutua yhä harvemmin, vaikka kulttuurinen ihanne aikuisesta, jolla on vakiintunut asema eri elämäalueilla, elää sitkeänä yhteiskunnan muuttumisesta huolimatta. (Emt., 26–27.) Myös esimerkiksi koulunsa keskeyttäneet nuoret jakavat kulttuurisen kehyksen, jossa on sisäistetty työ- ja koulutusyhteiskunnan arvot, koulutuksen merkitys ja tietynlainen aikuisuuden käsitys, vaikkei heidän oma elämänpolkunsa kulkisi institutionaalisten elämäntien putkien lävitse. Niin ikään koulun keskeyttäminen tulkitaan usein yksilöllisistä lähtökohdista käsin, ei vallitsevia yhteiskunnallisia arvoja kyseenalaistaen. (Komonen 2001, 229–230.)

Kuten edellisessä luvussa todettiin, nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä koulutus on avainasemassa. Erityisen tärkeä rooli on ammatillisella koulutuksella. Ammatillisen koulutuksen aloittaneista nuorista suurin osa valmistuu ja jatkaa työelämään tai jatko-opintoihin sekä opiskelijat ovat pääosin tyytyväisiä ammatillisen koulutuksen laatuun (Herranen 2014, 4–5.), mutta silti ammatillisessa koulutuksessa opintojen keskeyttäminen on sitkeä ilmiö. Se viestii nuoruuden ja koulutuksen kohtaamattomuudesta sekä nuorten vaikeudesta tehdä onnistunut koulutusvalinta yhdeksännellä luokalla. Ammatilliseen koulutukseen kiinnittyminen näyttää edellyttävän aikuismaista työelämäkykyä, joka on osalle nuorista liikaa. Samalla nuoruuden moninaisuuden tunnistaminen ja tukeminen ovat kaventuneet. Kuitenkin

nuorten koulutuksellinen ulkopuolisuus on usein välivaihe, ja moni hankkii koulutusta myöhemmin. (Souto 2014, 19–20.)

Nuorten pidentyneet ja vaikeutuneet työelämä- ja koulutussiirtymät näkyvät varsinkin lähtökohdiltaan heikommassa asemassa olevien nuorten elämässä. Ilman opiskelupaikkaa jääminen, opintojen keskeyttäminen tai tilanne, jossa koulutuksen jälkeenkään ei saa töitä, voivat johtaa pitkittyneisiin siirtymävaiheisiin. Työelämän muuttuminen koskettaa erityisesti tuen tarpeessa olevia nuoria. Suorittavaa ja rutiininomaista työtä on vähän, ja usein työntekijältä vaaditaan korkeaa koulutusta sekä sosiaalisia taitoja ja joustavuutta. (Määttä & Asikainen & Saastamoinen 2016, 19.)

Johanna Wyn (2011, 37) toteaa, että myös perheellä on suuri merkitys nuoruudessa, sillä perheen antama (taloudellinen) tuki mahdollistaa nuorelle vuosien opiskelun ja oman polun etsintäajan. Vaikka Pohjoismaissa koulutus on lähes maksutonta, opiskelusta tulee silti ansiomenetyksiä verrattuna työelämään. Vielä suurempi merkitys perheen tuella on maissa, joissa koulutus maksetaan kokonaan itse. Perheen tuki asettaakin nuoret epätasa-arvoiseen asemaan, koska kaikki perheet eivät pysty tukemaan nuoriaan. (Emt., 37.)

Samaan aikaan, kun nuoruus elämänvaiheena on muuttunut, nuorten siirtyminen työelämään vaikeutunut ja vastuuta siirretty yksilöiden harteille, vastikkeellisia koulutus- ja työvoimapolitiittisia toimenpiteitä on rakennettu yhä enemmän työttömille nuorille, joiden pelätään syrjäytyvän ja passivoituvan. Jälkimodernissa Euroopassa työtä ei kuitenkaan ole kaikille, ja tilanne on työttömälle nuorelle vähintäänkin haastava. Toivoa ei saisi menettää, mutta sen ylläpitämistä vaikeuttavat toinen toistaan seuraavat taloustaantumet ja nuorten työllisyystilanteiden huononemiset. (Lähteenmaa 2011, 47.)

2.3 Nuorten osallisuus

Kun puhutaan syrjäytymisestä, puhutaan aina myös osallisuudesta ja sen puutteesta, koska Suomessa syrjäytyminen ymmärretään ennen kaikkea yhteiskunnan elämänpiirien, kuten koulun, työn ja palveluiden ulkopuolelle jäämisinä (Helne 2002, 21–22). Syrjäytymispuhe tuottaa kuitenkin helposti toivottomuutta ja näköalattomuutta, ja siksi syrjäytymisen käsitettä ei haluta välttämättä käyttää. Jottei todellisuudesta syntyisi liian synkkää kuvaa, syrjäytymisen käsitettä voidaan vältellä lieventävillä tai vaihtoehtoisilla käsitteillä, joita käytetään, kun

puhutaan esimerkiksi huono- tai vähäosaisista, vaikeuksiin joutuneista tai heikommin toimeentulevista. Osallisuuden käsite voidaan ymmärtää syrjäytymisen vastakäsitteenä, jossa hyödynnetään syrjäytymisen käsitteen monimerkityksisyyttä ja sitä kautta puretaan sitä. Syrjäytymisen prosesseja lähemmin katsottaessa, huomataan syrjäytymisen tapahtuvan monenlaisten toisiinsa kietoutuneiden valta- ja määrittelysuhteiden ketjuissa. Tällöin syrjäytyneiden asemat alkavat näyttää erilaisilta. (Laine ym. 2010, 11–12, 16.) Osittain osallisuuspuheessa on kuitenkin kyse kiertoilmauksesta, jolla vältetään syrjäytymispuheen syrjäyttävyyttä (Raivio & Karjalainen 2013, 15).

Koska yleensä syrjäytymistä pidetään ei-toivottavana, siitä tulisi pyrkiä pois. Samalla syrjäytyminen määrittyy tilaksi, johon kenenkään ei oleteta pyrkivän vaan tavoittelevan yhteiskunnan täysivaltaista jäsenyyttä. Juuri tämä voi johtaa syrjäytyneiden kielteiseen leimautumiseen, jota esimerkiksi sosiaalityössä saatetaan vahvistaa yksilöllistämällä ihmisten ongelmia ja kiinnittämällä huomiota yksipuolisesti ongelmiin voimavarojen sijasta. On kuitenkin vahvoja perusteita sille, että voimavaroja tulisi korostaa. Sen avulla toteutetaan syrjäytymisen vastakohtaa eli yhteiskunnallista osallisuutta. Voimavaroja vahvistamalla pyritään edistämään niin jokapäiväisestä elämästä selviämistä kuin osallisuutta yhteiskunnan normaaliin toimeentuloon ja elämään. (Raunio 2006, 44, 47–48.)

Osallisuuden edistäminen on nostettu yhteiskuntapoliittiseksi tavoitteeksi laajalti (esim. Peltola & Moisio 2017, 22), ja se on niin Suomen hallituksen kuin Euroopan unionin tavoitteita syrjäytymisen ehkäisyssä. Osallisuuden vahvistaminen on oleellista myös sosiaalityössä ja tarkoituksena esimerkiksi uudessa sosiaalihuoltolaissa (Talentia 2013, 8; Sosiaalihuoltolaki 2014, 1§). Usein osallisuudella tarkoitetaan, että ihmisellä on riittävästi aineellisia resursseja, hän on toimijana oman elämänsä päätöksenteossa sekä hänellä on tärkeitä sosiaalisia suhteita ja jäsenyyksiä erilaisissa ryhmissä (THL 2016b).

Osallisuuden käsitteestä ei kuitenkaan vallitse yksimielisyyttä, vaan se on eräänlainen kattotermi, joka hahmottuu yleensä sekä kokemuksena ja tunteena että toimintakyknä ja toimintamahdollisuuksina. Erityisesti aikuisväestön kohdalla osallisuus linkittyy työntekoon. Osallisuus työelämään näyttäytyy yhteiskunnallisen osallisuuden tärkeimpänä muotona ja pohjana muun hyvinvoinnin rakentamiselle. (Raivio & Karjalainen 2013, 12–14.)

Käsitteenä osallisuus on usein heikosti määritelty ja huolettomasti käytetty. Osallisuus ei ole arvovapaa tai neutraali käsite, vaan se on sidoksissa historiallisiin, poliittisiin, ideologisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Vaikka terminä osallisuutta on alettu käyttää vasta viime vuosikymmeninä, sillä on pitkät juuret. (Beresford 2012, 21–23.) Lasten ja nuorten kohdalla osallisuudesta ja yhteiskuntaan kuulumisesta on puhuttu 1990-luvulta alkaen. Osallisuus on ennen kaikkea yhteiskuntaan kiinnittymistä. Se voidaan ymmärtää kapea-alaisesti, jolloin osallisuus on päätöksentekoon osallistumista, tai laaja-alaisesti niin, että osallisuus määrittyy hyvinvoinnin, sosiaalisten ja taloudellisten suhteiden kautta. (Davis & Hill 2006, 1.)

On huomionarvoista, että jos syrjäytyminen määrittyy yhteiskunnan valtavirrasta ulkopuolelle jäämisenä ja osallisuus marginalisoituneiden ryhmien yhteiskuntaan integroimisena, se palvelee vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää. Olemassa oleva järjestelmä näyttäytyy järkevänä, eikä ihmisillä ole mahdollisuutta kyseenalaistaa sitä, mihin heitä osallistetaan. (Barry 1998, 1–4.) Yleensä osallisuuden edistäminen kohdistuu riskiryhmiin, syrjäytymisvaarassa oleviin ihmisiin. Osallisuuspuheeseen liittyykin vallankäyttö, jossa ihmisiä luokitellaan ja määritellään osalliseksi tai syrjäytyneiksi. Samalla sekä osallisuus että syrjäytyminen ovat käsitteinä kielellisiä konstruktioita, eikä niillä ole yksiselitteistä yhteyttä oikeaan todellisuuteen. (Raivio & Karjalainen 2013, 15.)

Suomalaisissa keskusteluissa osallisuus (involvement) on laajempi ja syvällisempi käsite kuin osallistuminen (participation). Osallisuus edellyttää sitoutumista, ja siihen sisältyy tavoite vaikuttamisesta ja vastuunotosta. Osallisuuden onnistuminen vaatii, että vuorovaikutussuhde on tiivis ja siinä toteutuu muun muassa luottamus, avoimuus ja kuulluksi tuleminen. Kuitenkin esimerkiksi palvelujärjestelmässä osallisuus ei rakennu ainoastaan asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa, vaan se liitoksissa laajemmin yhteiskunnan instituutioiden ja organisaatioiden toimintoihin. (Laitinen & Niskala 2013, 13–14.)

Tomi Kiilakoski, Anu Gretschel ja Elina Nivala (2012, 16) katsovat, että osallisuus on kiinnittymistä yhteiskuntaan, kokemusta jäsenyydestä sekä mahdollisuutta osallistua, toimia ja vaikuttaa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Näin ollen osallisuudessa on kyse sosiaalisesta suhteesta, joka toteutuu yksilön ja yhteisön välillä. Yksilön kannalta suhde toteutuu kolmella tasolla, joissa hän on osa yhteisöä, toimii osana yhteisöä ja kokee olevansa osa yhteisöä. Osallisuus siis edellyttää myös yhteisön hyväksyvän yksilön jäsenekseen ja yksilön haluavan olla yhteisön jäsen. (Emt, 16.)

Helka Raivio ja Jarno Karjalainen (2013, 16) tarkastelevat osallisuuden rakentumista sosiologi Erik Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien innoittamana kolmen perusedellytyksen kautta, jotka ovat taloudellinen (having), toiminnallinen (acting) ja yhteisöllinen osallisuus (belonging). Nämä hyvinvoinnin elementit – riittävä toimeentulo, aktiivinen toiminta ja yhteisöön kiinnittyminen – on havaittu osallisuutta, toimintakykyä ja sosiaalista kestävyyttä edistäviksi. Raivion ja Karjalaisen mukaan osallisuuden ulottuvuuksien kielteisinä vastapareina on syrjäytymisen ulottuvuudet. Osallisuus vähenee ja syrjäytymisriski kasvaa, jos osallisuuden ulottuvuuksilla on vajeita. Täysimääräinen osallisuus vaatii kaikkien osallisuuden ulottuvuuksien toteutumista, ja kokemukseen osallisuudesta vaikuttaa ulottuvuuksien tasapainoisuus. (Emt., 16–17.)

Kuten syrjäytyminen, myös osallisuus on prosessi, jonka aste vaihtelee elämänsä aikana. Lapsuus, nuoruus, vanhemmuus tai vanhuus elämänvaiheina vaikuttavat olennaisesti yhteiskunnalliseen toimintakykyyn, ja ihmiset ovat joissakin elämänvaiheissa osallisempia ja yhteiskunnallisesti aktiivisempia kuin joissakin toisissa elämänvaiheissa. Pysyvyyden sijasta osallisuudessa tapahtuu liikettä moniin suuntiin elämäntilanteiden mukaisesti. Siksi ketään ei pitäisi leimata lopullisesti, ja tärkeintä olisi myönteisen suunnan näkeminen ja tukeminen sekä kasvun näkökulman tavoittaminen (Kuronen 2010, 319; Raivio & Karjalainen 2013, 15).

Elämäntilanteiden liikkuvuudesta on puhunut myös nuorten elämämpiirejä syrjäytymisen ja selviytymisen näyttämöinä tarkastellut Anna-Liisa Lämsä (1999, 96). Hänen mukaansa syrjäytymisen ja selviytymisen mahdollisuudet ovat läsnä nuorten eri elämäntilanteissa. Moniulotteisissa prosesseissa nuoren identiteettien määritykset vaihtelevat tilanteittain mutta myös samassa tilanteessa, jos näkökulmaa vaihdetaan. Esimerkiksi oppilas voi olla koulussa monissa aineissa menestyjä ja samanaikaisesti jossain aineessa marginaaliin jäävä vetäytyjä. Sosiaalityöntekijä taas saattaa olla huolestunut nuoresta asiakkaastaan, vaikkei tämä itse kokisi olevansa syrjäytymässä. Niin ikään vaikkapa huostaanotto tai siirto erityisluokalle voi merkitä nuorelle uutta mahdollisuutta. Lämsä katsookin, että identiteettimääritykset ovat aina konteksti- ja näkökulmasidonnaisia, ja vaikka nuoren elämäntilannetta varjostaisivat monet ongelmat, toivoa ei saisi menettää. Jokaisella nuorella on voimavaroja, ja jokainen nuori voi selviytyä. Siihen voi riittää yksikin aikuinen, joka luottaa nuoren mahdollisuuksiin rakentaa omaa tulevaisuuttaan. (Emt., 96.)

Anu Gretschelin (2007, 244) mukaan nuorten kohdalla osallisuuden tarve vaihtelee tilanteittain ja joskus voi riittää pelkkä mielipiteen kuuleminen, kun taas joskus nuori haluaa olla aktiivisesti mukana toiminnassa ja päätöksenteossa. Nuoren osallisuudessa on kyse yksilön suhteesta yhteisöön, ja osallisuus on tunnetta, jonka olemassaolo paljastuu nuorta kuuntelemalla. Osallisuus linkittyy myös voimaantumiseen ja valtautumiseen, sillä osallisuus on tunteen lisäksi kokemusta pystymisestä. (Emt, 245–246.)

Oman aineistoni ja siihen liittyvän analyysin kohdalla haluan vältellä syrjäytymisen käsitettä ennen kaikkea sen leimaavuuden takia ja käytän mieluummin osallisuuden käsitettä, sillä sen perusvire on myönteisempi ja mahdollistavampi. Lisäksi osallisuuden käsite huomioi yksilön kokemuksen, mikä sopii tutkielmaani, koska tutkin nuorten kokemuksia.

Ymmärrän osallisuuden Raivion ja Karjalaisen (2013, 16) tapaan taloudellisesti, toiminnallisesti ja yhteisöllisesti rakentuvana sekä yksilön oman kokemusmaailman ja toimintakyvyn kautta hahmottuvana. Haluan myös huomioida osallisuuden konteksti- ja näkökulmasidonnaisuuden ja sen, että nuorten oma kokemus ulkopuolelle jäämisestä tai osallisuudesta voi olla erilainen kuin ulkoiset puitteet antaisivat olettaa.

3 NUORTEN AMMATILLINEN AUTTAMINEN JA TUKEMINEN

Koska olen kiinnostunut Toimi!-hankkeen merkityksestä muutoksen tekemisessä nuorten kokemana, tarkastelen seuraavaksi sitä, miten ammatillisessa työskentelyssä voidaan auttaa ja tukea koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria aiempien tutkimusten perusteella. Olen jakanut tämän luvun kolmeen alalukuun, joiden kautta pyrin kartoittamaan hyödyllisiksi havaittuja tekijöitä.

Yleisesti ottaen koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria on tutkittu monista näkökulmista. Erityisesti nuorten syrjäytymisen taustalla olevista yksilöllisistä riskitekijöistä, kuten ilman koulutusta jäämisestä ja lapsuuden huono-osaisuudesta, on paljon tietoa. Kuitenkin myös nuorten omien kokemusten tutkiminen on auttamistyön kannalta tärkeää, sillä niiden avulla on mahdollista saada tarkempaa käsitystä syrjäytymisen ja selviytymisen yhteiskunnallista mekanismeista sekä tarkastella asioita kokonaisvaltaisemmin. (Palola & Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012 68–69.)

3.1 Yksilöllisesti räätälöityjä palveluja ja yhteistyötä

Tarve nuorten palveluiden yksilöllisemmälle räätälöinnille tulee esille monissa tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu nuorten ammatillista auttamista ja tukemista. Esimerkiksi Jaakko Harkon, Tuula Lehikoisen, Sarita Lehdon ja Mika Ala-Kauhaluoman (2016, 130) mukaan palvelujärjestelmässä tulisi huomioida nykyistä paremmin nuorten yksilöllisyys. Tutkimuksessa seurattiin kymmenen vuotta palvelujärjestelmän kykyä tukea erityisen heikossa asemassa olevien nuorten työmarkkinoille kiinnittymistä. Tutkijat toteavat, että ammatillisen kouluttautumisen ja työuran alkuun pääsemisessä ongelmia kokeville nuorille palvelut ovat usein pisteittäisiä ja irrallisia. Siksi tukipalveluja tulisi kehittää yksilöllisiksi ja hyvin koordinoituiksi. Nuoruudesta aikuisuuteen siirtymistä tukevaa palvelujärjestelmää tulisi katsoa kokonaisuutena ja integroida hajanaiset toimintamallit. (Emt., 128, 130.)

Myös Katja Komonen (2001, 256) toteaa, että koulutusjärjestelmässä osa oppilaista tarvitsee yksilöllisesti räätälöityjä koulutusratkaisuja. Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallista osallisuutta sosiologian väitöskirjassaan tutkineen Komosen mukaan koulukielteisiä nuoria koulutukseen motivoitaessa tulisi huomion olla nuorten ominaisuuksissa ja taidoissa, ja niitä pitäisi olla mahdollisuus toteuttaa päivittäin ja hyödyntää oppimisessa. Ratkaisuja mietittäessä olisi muistettava, etteivät keskeyttäjätkään ole yhtenäinen ryhmä. Siksi ohjaus ja koulutustarjonta tulisi suunnata eri tavoin. Lisäksi koulutusjärjestelmässä olisi syytä miettiä, miten se voisi ohjata nuoria rakentamaan joustavampaa identiteettiä, joka auttaisi selviytymään epävarmoilla ja katkonaisilla koulutuspoluilla. Komosen mukaan myös ohjauspalveluiden parantaminen, vaihtoehtoiset koulutusrakenteet, työharjoittelut, työpajat ja oppisopimuskoulutukset olisivat varteenotettavia vaihtoehtoja, kun nuori on löytänyt oman elämänsä kannalta mielekkään syyn opiskeluun. (Emt., 256–258.)

Yksilöllisesti räätälöidyt palvelut nousivat esille niin ikään Asko Suikkasen, Sirpa Martin ja Ritva Linnakankaan (2004, 222) nuorten kuntoutuskokeiluja arvioineessa tutkimuksessa, jossa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemisessa hyviksi käytännöiksi havaittiin nuorten omista lähtökohdista tehdyt kuntoutussuunnitelmat, ohjaus sekä työskentely nuoren ja hänen perheensä kanssa. Tutkijat toteavat, että näiden toteutuminen vaatisi sektorirajat ylittävää toimintaa ja riittäviä resursseja, eikä nuorten auttaminen saisi jäädä vain yhden sektorin vastuulle. Suurin ongelma yhteistyölle on yleensä koordinoinnin puute. (Emt., 223). Toimijoiden välistä yhteistyötä kaivataan sekä perus- että erityispalveluihin. Harkon ym. (2016,

130–131) mukaan palveluiden yhteistoimintaa voisi parantaa elämäntilanteiden ja palveluprosessin tavoitteiden arvioinnilla, joissa käsitteistö mukautuisi paremmin erilaisiin ammatillisiin tarpeisiin.

Toimintojen kokoajaa on kaivattu muissakin tutkimuksissa. Muun muassa Pekka Karjalaisen ja Sanna Blomgrenin (2004, 108) mukaan nuorten palveluissa tarvittaisiin käytännön koordinoijaa, jonka pitkäjänteisellä ja konkreettisella tuella sekä nuorten ehdoilla tapahtuvalla työskentelyllä olisi mahdollista käynnistää muutosprosesseja. Myös Taina Era ja Helena Koskimies (2013, 81) toteavat, että pirstaloituvien asiakkuuksien hallintaan pitäisi saada koordinoivaa ja palveluohjauksellista työtettä. Outi Linnossuon (2004, 59) tutkimuksessa työttömien nuorten palveluohjauksesta havaittiin, että nuoret tarvitsisivat palvelumallia, jossa saman katon alle matalan kynnyksen palveluksi koottaisiin niin työ- ja toimintakyvynarvioinnit, toiminnalliset-terapeuttiset ja elämäntilantakurssit kuin aktivointitoimenpiteet työhön ja koulutukseen. Tällä vältettäisiin nuorten putoaminen eri organisaatioiden ja ammattien väliin sekä saataisiin pitkäjänteistä palvelua (emt., 59).

Nuoria koulupudokkaita sosiaalityön asiakkaita tutkineet Elina Palola, Katri Hannikainen-Ingman ja Vappu Karjalainen (2012, 66) peräänkuuluttavat yksilöllisen ja rakenteellisen toisenlaista kohtaamista nuorten syrjäytymiskehitykseen puututtaessa. Tutkijoiden mukaan huomattavaa yksilöllistä joustoa tulisi tapahtua erityisesti koulutuksen ja työelämän rakenteissa. Jotta nuorten mutkikkaita tilanteita voitaisiin ratkaista, olisi oleellista saada käyntiin nopeasti sektorirajat ylittävä ja joustava yhteistyö. Todellisuudessa hyvää tarkoittava palvelujärjestelmä byrokraatioineen näyttää kuitenkin rajoittavan asiakkaidensa toimintavapautta oman elämäntilanteen parantamisessa, ja nykyisellään yksilöllisyyden huomioivaan ja joustavaan yhteistyöhön tarvitaankin usein joku peruspalveluiden ulkopuolinen toimija. (Emt., 65–66.)

Yhteistyön haasteita on pohtinut myös Mirja Määttä (2007, 13) tutkiessaan sosiologian väitöskirjassaan nuorten syrjäytymistä ehkäiseviä poikkiallisia ryhmiä. Hänen mukaansa ideaalia kaikkien toimijoiden yhteisestä syrjäytymistä ehkäisevästä verkostosta on vaikea saavuttaa, vaikka sitä kaivataan ja siihen liittyy yhteiskunnallisia tavoitteita. Ammattilaisten tiukentuvat keinot sekä hämärtyvät rajat julkisen, yhteisöllisen ja yksityisen välillä eivät useinkaan edistä ehkäisevän työn mahdollisuuksia, mikäli yhteistoiminnalla tavoitellaan nuorille vaihtoehtoja ja parempia tulevaisuuden näkymiä. Epärealististen odotusten

takia ammatilasten yhteistyötä uhkaa turhautuminen, ja yleensä toimijoiden intressit ovat erilaisia. Määttä katsookin, että verkostoideaali saavutetaan vain ajoittain ja rajoitetusti, sillä yksilöllistyminen, elämäntapojen moninaisuus ja valinnanmahdollisuudet ovat toteutuneet nyky-yhteiskunnassa sen verran pitkälle. (Emt., 54–56.)

3.2 Nuorten ja ammattilaisten kohtaamisen merkitys

Palveluiden yksilöllisen räätälöinnin ja eri toimijoiden välisen yhteistyön ohella nuorten auttamisessa ja tukemisessa merkittävää on se, millaisia ammattilaisten ja nuorten kohtaamiset ovat. Nämä kohtaamiset määrittävät osapuolten rooleja ja työskentelyn sisältöä. Kohtaamisiin vaikuttaa yksittäisen asiakkaan ja työntekijän lisäksi ympäröivä yhteiskunta organisaatioineen ja instituutioineen luoden työskentelylle omia ehtojaan.

Esimerkiksi sosiaalityössä asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden kohtaamisia voidaan jäsentää erilaisten suhteiden, kuten asiakkaan yhteiskunnan valtakulttuuriin liittämistä ja kontrollointia korostavan suhteen tai yhteistyötä ja rinnakkain toimimista korostavan kumppanuussuhteen, kautta. Näissä suhteissa sosiaalityölle rakentuu erilaisia yhteiskunnallisia tehtäviä ja paikkoja. (Juhila 2006, 11–14.)

Kohtaamisissa on tärkeää, että nuoret kokevat työntekijöiden olevan heidän puolellaan. Ammattikouluttamattomien nuorten kokemuksia kohdennetusta tuesta aikuissosiaalityössä ja ammatillisiin opintoihin valmistavassa koulutuksessa tutkineiden Mirja Määttän, Elina Asikaisen ja Mikko Saastamoisen (2016, 31) mukaan kokemus puolella olemisesta synnyttää myönteistä perusvirettä, vaikka tukeen liittyisi myös velvoitteita ja kontrollia. Heikossa asemassa olevista nuorista kiinni pitäminen ja aktivoiminen nykymallin mukaisesti edellyttää tukimuodoilta myös aikaa ja ohjausresursseja. Syyllistäminen ja eteenpäin hoputtaminen liian varhaisessa vaiheessa ilman, että ratkotaan nuoren todellisia ongelmia (esimerkiksi mielenterveys-, päihde-, asunnottomuus- tai velkaongelmia), eivät auta, vaan saattavat pudottaa nuoria pois tuen piiristä. Yhteiskuntaan ja viranomaisiin pettyneitä nuoria taas on vaikea saada uudelleen tuen piiriin. (Emt., 31–32.)

Työntekijöiden roolista puhuu myös nuorten osallistumisen vahvistamista työllistämistoiminnassa tarkastellut Milla Ukkonen (2013, 107, 119), jonka mukaan nuorten osallistuminen hankkeisiin on yleensä kiinni enemmän työntekijöiden kuin nuorten asenteista.

Työntekijät ovat joko mahdollistamassa tai estämässä nuorten osallisuutta. Vaatii rohkeutta ja uskallusta ottaa nuoret mukaan toiminnan kohteista aktiivisiksi osallisiksi. Osallisuuden edistäminen tulisikin aloittaa aina pohtimalla, mitä osallisuus tarkoittaa työntekijöille. Tarvitaan sekä luottamusta nuoriin että rohkeutta heittäytyä tuntemattomaan. (Emt, 119–120.)

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien alle 30-vuotiaiden nuorten miesten näkemyksiä sosiaali- ja työvoimapalveluiden asiakkuudesta tutkineiden Kati Närhen, Tuomo Kokkosen ja Aila-Leena Matthiesin (2013, 114) mukaan hyvinvointipalveluilla on keskeinen rooli heikoimmassa asemassa olevien kansalaisten osallisuuden ja osallistumisen vahvistamisessa. Osallisuutta palvelujärjestelmässä edistää paitsi asiakkaan yksilöllisistä tarpeista lähtevä palvelu, myös heidän elämäntilannettaan kunnioittava kohtaaminen. Tutkijoiden mukaan se vaatii työskentelyltä aikaa, luottamusta ja tasavertaista suhdetta. Tällaiset kohtaamiset tukevat nuoren kokemusta yhteiskuntaan kuulumisesta ja hyväksytyksi tulemisesta yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Samalla ne luovat pohjaa aktiiviselle osallistumiselle yhteiskunnassa. (Emt, 141, 145.)

Ammatillisen kuntoutuksen asiakkaiden kokemuksia tutkineet Taina Era ja Helena Koskimies (2013, 80–81) pitävät tärkeänä sekä dialogista ja tasavertaista työskentelyä että asiakkaan osallisuutta palveluprosessiin. Heidän mukaansa tällaista työskentelyä murentavat sanktiot ja osallisuuteen pakottaminen. Onnistunut ohjaus voi silti toimia merkittävänä välittävänä tekijänä vastikkeellisen aktivointipolitiikan ja asiakkaan kuntoutumista tai työllistymistä tukevan työn välillä. Hyvänä ohjauksena Eran ja Koskimiehen tutkimuksessa pidettiin yksilöllistä neuvontaa, ohjaamista ja asiakkaan arjen tukemista. (Emt., 74, 81.)

Nuorten ja työntekijöiden kohtaamisissa keskeistä on myös se, miten nuoren osallisuus toteutuu ja millaiset vaikutusmahdollisuudet nuorella on. Elina Palola, Katri Hannikainen-Ingman ja Vappu Karjalainen (2012, 65–66) ovat todenneet tutkimuksessaan, ettei nuoria ole vaikea saada mukaan tukitoimiin, jos ne tarjoavat todellisia mahdollisuuksia ja ovat aidosti kannustavia. Heidän mukaansa perusongelmana koulutukseen ja työhön osallistumisessa on todellisten mahdollisuuksien puute, ei nuorten haluttomuus. Myöskään taloudellisilla pakotteilla uhkaamisesta ei ole hyötyä, ja paremmin nuoriin tehoaa vapaaehtoisuus. (Emt., 65–66.) Nuoren kokemus omasta osallisuudesta ja tekojen vaikuttavuudesta motivoi osallistumaan (Perukangas 2010, 5).

Niin ikään nuorten koulumotivaatioon voidaan vaikuttaa hyvällä kohtaamisella. Tasa-arvoinen, arvostava ja kannustava kohtelu edistävät koulunkäyntiä ja yhteisöllisyyttä sekä tukevat vaikeuksista selviytymistä. Ammattilaisten tehtävänä onkin ohjata nuoria pitkäjänteisyyteen ja kohtaamaan elämään kuuluvia pettymyksiä sekä luomaan myönteistä tulevaisuuden orientaatiota. (Vertanen, 2008, 16.) Samoin katseen suuntaaminen tulevaan on hedelmällistä, ja nuoren tulevaisuuden kannalta tärkeää on työntekijöiden tuki, kannustus ja riittävä ja oikea-aikainen tiedonvälitys (Kemppi 2008, 141–142).

On kuitenkin huomionarvoista, että todelliset muutokset koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten mahdollisuuksien parantamiseksi vaativat syvempiä poliittisia ja ajattelutapojen muutoksia. Pelkästään hyvällä kohtaamisella ja käytännön työvälineillä nuorten auttamiseksi ei ole merkitystä, jos ne jäävät pintapuolisiksi eivätkä ulotu yhteiskunnan rakenteisiin asti. (Simmons & Thompson 2011, 181.)

3.3 Varhainen puuttuminen ja perhetausta

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria autettaessa myös varhaisen puuttumisen merkitys on suuri (mm. Kuronen 2010, 324; Suikkanen & Martti & Linnakangas 2004, 222–223). Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten koulusuhdetta tarkastelleessa kasvatustieteiden väitöskirjassaan Ipo Kuronen (2010, 324) toteaa, että kehittämishaasteet paikallistuvat nimenomaan varhaiseen vaiheeseen peruskoulun yläluokille ja normaalimuotoiseen ammatilliseen koulutukseen. Mikäli nuori ei sitoudu eikä kiinnity yläkouluun, se on yhtä vaikeaa ammatillista koulutusta aloitettaessa ja lukiossa. Kurosen mukaan opiskelua haittaavien vaikeuksien varhaiselle tunnistamiselle ja puuttumiselle on tarvetta. Varsinkin syrjään jäävien ja perheissään vaikeuksia kohdanneiden nuorten kokonaisvaltaiseen tukeen ja ohjaukseen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. (Emt., 324–326.)

Varhaisen puuttumisen kannalta juuri nuoren perhetaustan huomioiminen on tärkeää. Kuten luvussa 2.1. todettiin, lapsuuden huono-osaisuus on vahvasti sidoksissa huono-osaisuuteen aikuisuudessa ja syrjään jäämisen sidoksissa nuorten lapsuudenperheiden ongelmiin. Alle 25-vuotiaiden lastensuojelun tai toimeentulotuen asiakkaiden syrjäytymisestä rakentuvaa kuvaa 1990-luvun laman jälkeisessä Suomessa kasvatustieteiden väitöskirjassaan tutkineen Anna-Liisa Lämsän (2009,18) mukaan perheeltä ja suvulta saatu tuki on vaikuttanut olennaisesti

nuorten selviytymiseen ja syrjäytymiseen eri elämäntilanteissa. Perhe on sekä syy että vastaus lasten ja nuorten hyvinvoinnin ongelmiin. (Emt., 219–220.)

Lasten ja nuorten syrjäytymistä useissa tutkimuksissa tarkastellut Elina Pekkarinen (2015a, 176) toteaa niin ikään, että lapsuudenperheiden ongelmat uusiutuvat herkästi aiheuttaen ylisukupolvisia pahoinvoinnin ketjuja. Pekkarisen mukaan ongelmien taustalla onkin yleensä laajoja yhteiskuntarakenteisiin, alueellisuuteen ja sosiaaliseen pääomaan liittyviä tekijöitä, ja siksi hyvinvointiyhteiskunnassa tulisi muun muassa puuttua hanakammin perheiden alkoholinkäyttöön, tukea mielenterveysongelmaisten perheiden lapsia, turvata lapsiperheiden taloudellinen toimeentulo, varmistaa perheiden turvakoti- ja terapiapalvelut sekä varata riittävästi resursseja lastensuojelun sosiaalityölle (emt., 176–177).

Sekä perheen sosiaalinen asema, varallisuustaso että koulutustausta heijastuvat lapsen tulevaan sosiaaliseen asemaan, ja esimerkiksi koulutus periytyy niin, että korkeasti koulutettujen lapsilla on muita suurempi todennäköisyys hankkia korkeakoulututkinto (esim. Myrskylä 2009). Vanhempien koulutuksen ja tulotason yhteyttä lapsen yliopisto-opintoihin tutkineet Hannu Karhunen ja Roope Uusitalo (2017, 296, 302) toteavat, että vaikka korkeakoulutus on laajentunut viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana merkittävästi ja sen perusteena on ollut mahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen perhetaustasta riippumatta, vanhempien taustan vaikutus lapsen yliopistokoulutukseen on pysynyt vakaana ja jopa hieman vahvistunut. Tutkijoiden mukaan vanhempien koulutus ennustaa lapsen yliopistokoulutusta jonkin verran voimakkaammin kuin vanhempien tulot, mutta myös tulotasolla on vaikutusta (emt., 302).

Perhetaustan ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuus näkyy myös Jaakko Harkon, Tuula Lehiköisen, Sarita Lehdon ja Mika Ala-Kauhaluoman (2016, 61) palvelujärjestelmän tukea heikoimmassa asemassa olevien nuorten työmarkkinoille kiinnittymistä tarkastelleessa tutkimuksessa, missä havaittiin, että suurin osa kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista tuli perheistä, jotka olivat saaneet toimeentulotukea. Sijaishuollossa olleista lapsista vain 45 prosentilla oli 26-vuotiaana peruskoulun jälkeinen loppututkinto, ja näillä nuorilla myös työllisyysaste ja vuositulot olivat selvästi pienemmät sekä psyykenlääkkeiden käyttö yleisempää kuin muilla samanikäisillä nuorilla (emt., 62–68). Monilla lapsilla huono-osaisuus seurasi aikuisuuteen. Tutkimuksessa sijaishuoltohistorian omaavat nuoret kokivat, että he ovat joutuneet kohtaamaan aikuisuuden vaatimukset yksin ja liian varhain. He kertoivat, että olisivat kaivanneet enemmän hellyyttä, huolenpitoa ja aikuisen tukea. (Emt., 70–71.)

Myös koulun keskeyttämisessä vanhempien ja muiden läheisten vaikutus on suuri. Vanhempien puuttuva tuki uhkaa nuoren valmistumista jopa enemmän kuin perheen sosioekonominen tausta ja usein koulun keskeyttäneen nuoren vanhempi ja/tai sisarus on keskeyttänyt koulunsa. Vanhemmat ja muut läheiset tulisikin ottaa mukaan yhteistyöhön ja osaksi koulunkäyntiä sekä antaa vanhemmille eväitä nuorten opiskelun tukemiseen. (Terry 2008, 25, 28, 33, 35.) Nuorten opiskelumotivaatiota ja myönteisiä odotuksia koulua kohtaan on taas mahdollista kasvattaa, jos opettajat, vanhemmat ja muut toimijat pystyvät luomaan kannustavaa ilmapiiriä ja aidosti kiinnostavia toimintoja (Fan & Wolters 2014, 34–35).

Varhaisessa puuttumisessa perhetaustan ja ongelmien ylisukupolvisuuden huomioiminen ovat siis keskeisiä asioita. Hyvinvointivaltion perinteisenä tehtävänä on ollut lähtökohdista johtuvien erojen tasoittaminen, mutta nykyisessä nuoria koskevassa keskustelussa painotetaan usein yksilöä. Sosiaalisten rakenteiden rooli on silti suuri, ja esimerkiksi nuoren arjenhallinnan ongelmat voivat olla osoitus huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta, ei yksilön puutteista. Perhe- ja sosiaalipoliittisia uudistuksia suunniteltaessa olisikin hyvä muistaa rakenteelliset tekijät ja niiden vaikutus nuorten hyvinvointiin. (Kestilä & Kauppinen & Karvonen 2016, 131.)

Myös Suomessa on alettu tutkia ja puhua varhaiseen puuttumiseen liittyvistä syrjäytymisen riskeistä, vaikka riskiajattelussa on pohjoismaiselle hyvinvointipolitiikalle vieraita elementtejä (Harrikari 2008, 134). Elina Pekkarisen (2015b, 25) mukaan keskeisin ero liittyy käsitykseen ihmisyydestä sekä yksilön ja rakenteen suhteesta, koska riskiajattelussa vastuu hyvinvoinnista siirtyy yksilölle ja perheelle. Samalla riskikäyttäytymisestä on tehty yksilön valinnan kysymys, ja sosiaalisten ongelmien rakenteellisesta ennaltaehkäisystä on siirrytty ongelmien varhaiseen puuttumiseen yksilötasolla (emt.). Mitä aiemmin riskit tunnistetaan, sitä nopeammin tilanteeseen päästään puuttumaan mahdollisimman tehokkailla ratkaisukeinoilla. Riskiajatteluun liittyvää yksilöiden leimaamista ei pidetä ongelmana, vaan varoitusmerkeistä on tullut tarpeellisia esimerkiksi syrjäytymisen ehkäisyssä. (Garland 2001, 181; Young 1999, 48–52.) Samalla huoliontologiasta kumpuava turvattomuuden kokemuksen lisääntyminen on lisännyt suvaitsemattomuuden kasvua ja yritystä hallita jälkimodernia ahdistusta ja jatkuvan kriisin tunnetta varhaisella puuttumisella (Harrikari 2008, 133). Sosiaalisten ongelmien vastuun siirtämisen liikaa yksittäisten nuorten ja perheiden harteille sekä riskiajatteluun liittyvän leimaantumisen voikin katsoa varhaisen puuttumisen kielteiseksi puoliksi.

4 TUTKIELMAN TOTEUTTAMINEN

Seuraavaksi esittelen tutkimustehtäväni ja -kysymykseni sekä tutkielmani menetelmälliset lähestymistavat. Kerron myös Toimi!-hankkeesta sekä siitä, miten hankin aineiston, millainen se on ja miten olen sitä analysoinut.

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Pro gradu -tutkielmani tehtävänä on tutkia Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä nuorten kokemana. Tutkielmani kysymykset ovat:

- 1. Miten nuoret kokevat Toimi!-hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä?*
- 2. Mitä nämä muutoksen tekemisessä auttavat ja tukevat tekijät ovat nuorten kokemana?*

Näillä kysymyksillä toivon saavani tietoa, millaisen Toimi!-hankkeen kautta tulleen avun ja tuen nuoret ovat kokeneet hyödylliseksi muutoksen tekemisessä sekä millaista muutos on ollut. Lisäksi toivon saavani tietoa siitä, miten hanke on vaikuttanut nuorten elämäntilanteeseen ja käsityksiin tulevaisuudesta. Muutoksella tarkoitan nuorten koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin kiinnittymistä sekä kokemusta oman elämäntilanteen parantumisesta ja tulevaisuuden suunnitelmien selkeytymisestä. Näiden kaikkien voi katsoa vahvistavan nuorten osallisuutta omaan elämään, erilaisiin yhteisöihin ja laajemminkin yhteiskuntaan.

Työni on laadullinen tutkimus, joka paikantuu fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen kentälle. Laadullisessa tutkimuksessa ei tavoitella tilastollisia yleistäyksiä. Sen sijaan siinä pyritään kuvaamaan, ymmärtämään ja antamaan tulkinta jollekin ilmiölle. Lisäksi tietoja antavilla henkilöillä tulisi olla mahdollisimman paljon sanottavaa tai kokemusta tutkimuksen aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.)

4.2 Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ja kokemus

Koska tutkielmani taustalla on fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ja aiheena nuorten kokemukset muutoksesta, kerron seuraavaksi fenomenologis-hermeneuttista lähestymistavasta ja kokemuksen tutkimisesta.

Kokemuksen käsitän fenomenologisen erityistieteen tavoin suhteena. Se sisältää tajuavan subjektin, hänen tajullisen toimintansa ja toiminnan kohteen. Kokemus on subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi liittävä merkityssuhde. Erilaisia kokemuksen laatuja syntyy, kun asioita ymmärretään tunteen, intuition, uskon ja tiedon kautta. (Perttula 2008, 116–117, 123.)

Fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassa sekä tutkimuksen kohteena että tutkijana on ihminen (Sarajärvi & Tuomi 2009, 34). Fenomenologiassa tutkimuksen kohteena ovat ihmisten kokemukset, jotka muotoutuvat merkitysten mukaan. Tavoitteena on ymmärtää tutkittavan alueen ihmisten senhetkistä merkitysmaailmaa. Hermeneuttisessa tutkimuksessa merkityksiä taas lähestytään ymmärtämällä ja tulkitsemalla sekä pyrkimällä tekemään jo tunnettu tiedetyksi. Siinä nostetaan huomaamaton ja itsestäänselvä näkyväksi sekä koettu tietoisesti ajatelluksi. (Laine 2010, 29–33.)

Fenomenologisessa tutkimuksessa tärkeimpiä työvälineitä ovat kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Lähtökohtana tutkimukselle on tutkijan käsitys ihmisestä, kokemuksesta ja merkityksestä. Tutkittavana on ihmisen kokemuksellinen suhde hänen omaan maailmaansa ja elämäntodellisuuteensa. Tätä kokemusta tutkija yrittää ymmärtää. Kiinnostuksen kohteena on tutkittavan tuottamat mielelliset merkitykset sekä niiden avulla paljastuvat merkityssuhteet ja merkityskokonaisuudet. Merkityskokonaisuuksien näkeminen pohjautuu tutkijan omaan elämäkokemukseen. Fenomenologisessa tutkimuksessa myös tutkija paljastaa tutkittavaa asiaa koskevan lähtökohtansa ja ennakkokäsityksensä, sillä tutkijakaan ei lähde tyhjästä. (Vilka 2015, 109–110.)

Fenomenologiassa ihmisen suhde maailmaan näyttäytyy intentionaalisenä. Silloin kaikki merkitsee jotakin ja kokemukset muodostuvat merkitysten kautta. Fenomenologiassa varsinainen tutkimuskohde ovat siis merkitykset. Hermeneutiikka taas on teoriaa tulkinnasta ja ymmärtämisestä, ja siinä tulkitaan ilmaisuja. (Laine 2010, 29–31.) Hermeneuttista tutkimusta käytetään merkitysten paljastamiseen. Tutkijan ymmärtämisen tapaa kuvaava hermeneuttinen kehä on dialogia aineiston kanssa. Dialogin tavoitteena on avoin asenne ja toisen toiseuden ymmärtäminen. (Vilka 2015, 115–116.) Hermeneuttisessa kehässä ymmärtäminen syvenee ja korjaantuu, kun tutkija peilaa dialogissa ajatteluaan ja reflektoi sitä kriittisesti (Laine 2010, 36–37).

Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa tutkimuksessa ei voida esittää tarkkoja metodisia kuvauksia, sillä niissä ei ole teknisiä säännönmukaisuuksia. Fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassa metodit ovatkin filosofisluonteisia, ja tarkempi metodi muotoutuu jokaisessa tutkimuksessa tutkittavan, tutkijan ja tilanteen mukaan. (Laine 2010, 33.)

Sekä fenomenologinen että hermeneuttinen tutkimus koostuvat perustasosta ja toisesta tasosta. Perustasossa on tutkittavan kokema elämä ja tutkijan esiymmärrys tutkimuskohteesta ennen tutkimusta. Toinen taso on tutkimuksen tekemistä perustasosta. Fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassa on erittäin tärkeää tutkijan itsekritiikki ja reflektiivisyys. Omat käsitykset ja ennakkoluulot tulisi huomioida, jotta ne eivät olisi läsnä tutkimuksessa. (Laine 2010, 32, 34.)

Näkökulmaa voi laajentaa kriittisesti, kun tutkija ottaa etäisyyttä usein omista käsityksistä nousevaan spontaaniin tulkintaan. Esiymmärrys mahdollistaa ennakkoluuloista irtautumisen ja kriittisen etäisyyden. Esioletuksista irtautumisessa auttaa reduktio eli sulkeistaminen, joka tuo esiin tutkittavan ilmiön oleellisia asioita. Sulkeistaminen vaatii aineiston reflektointia, ja tutkija voi joutua luopumaan etukäteisistä suunnitelmistaan ja fokuoimaan tutkimusta uudelleen. Hän katsoo tutkimuskohdetta uudella tavalla. (Judén-Tupakka 2007, 65 68–70.)

Omassa tutkielmassani fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa on ennen kaikkea taustalla oleva filosofisluonteinen ajattelutapa ymmärtää kokemusta, kokemuksen tutkimusta ja kokemukselle annettuja merkityksiä. Pyrin myös dialogiin tutkimusaineiston kanssa, sillä fenomenologis-hermeneuttisessa lähestymistavassa tieto syntyy juuri tutkijan aineistonsa kanssa käymästä dialogista (Laine 2010, 36).

4.3 Toimi!-hanke

Seuraavaksi esittelen lyhyesti Toimi!-hanketta, johon osallistuneiden nuorten haastattelut muodostavat tutkielmani aineiston.

Toimi!-hankkeen tavoitteena oli parantaa Hämeenlinnan ja Hattulan nuorten sosiaalista osallisuutta ja toimintakykyä lähipalveluiden ja toiminnallisuuden keinoin. Hanke auttoi koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia alle 30-vuotiaita nuoria löytämään polkuja

ammattiin ja työelämään toiminnallisen kuntoutumisen kautta. Tarkoituksena oli parantaa erityisessä syrjäytymisvaarassa olevien nuorten yhteiskunnallista asemaa ja osallisuutta.

Toimi!-hankkeessa hyödynnettiin taiteen, kulttuurin, liikunnan ja muun harrastustoiminnan keinoja kuntoutumisessa. Matalan kynnyksen toimintaryhmät olivat kaikille avoimia ja vapaaehtoisia, ja niitä järjestettiin yhteistyössä yhdistysten ja järjestöjen kanssa. Hankkeessa nuori oli keskiössä ja hänet pyrittiin näkemään kokonaisvaltaisesti. Polkuja rakennettiin nuorten omien vahvuuksien pohjalta. Ajatuksena oli, että nuorista itsestään lähtöisin oleva toiminta kantaa pidemmälle kuin ulkoapäin saneltu. Lisäksi hankkeen tavoitteena oli kolmannen sektorin ja julkisen puolen moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen, toiminnallisen kuntoutumisen mallin rakentaminen ja kuntoutumisen polkujen kehittäminen. (Toimi!-hanke 2014, 2–3, 6–8.)

Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittama Toimi!-hanke käynnistyi syksyllä 2015 ja jatkui vuoden 2017 loppuun asti. Hankkeen päävetovastuussa oli Hämeenlinnan kaupunki ja yhteistyökumppaneina Ars Häme ry ja Hämeen Setlementti ry kanssa. Rahoitukseen osallistui Hämeenlinnan kaupungin lisäksi Hattulan kunta. (Toimi!-hanke 2016.)

Syksyyn 2017 mennessä Toimi!-hankkeessa oli ollut mukana noin 350 ihmistä. Heistä kohderyhmään kuuluvia oli noin 200. Hankkeen ryhmissä kuntouttavassa työtoiminnassa oli ollut 40 nuorta ja työkokeilussa 41 nuorta. Ryhmissä oli ollut myös kaksi työssäoppijaa ja yksi nuori vetäjänä palkkatuella. Vertaisohjaajiksi oli nostettu 25 nuorta. Yksilöohjauksessa oli käynyt kaiken kaikkiaan 106 nuorta. Lisäksi nuoret olivat perustaneet hankkeen ryhmien ympärille kaksi yhdistystä.

4.4 Aineisto ja teemahaastattelu

Toimi!-hankkeen pariin päädyin Tampereen yliopiston Sosiaalityön tutkinto-ohjelman internet-sivujen kautta, missä hankkeeseen etsittiin pro gradu -tutkielman tekijöitä. Hankkeesta ei oltu tehty aiemmin opinnäytetöitä. Keskustelin mahdollisista näkökulmista Toimi!-hankkeen työntekijöiden kanssa, mutta tutkielman aiheen valitsin itse.

Hankin tutkielmani aineiston haastattelemalla kahdeksaa Toimi!-hankkeeseen osallistunutta nuorta. Päädyin hankkimaan aineiston haastattelemalla, koska se tuntui luontevalta tavalta

hankkia tietoa nuorten omista kokemuksista. Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2011, 11) mukaan haastattelu on yksi tiedonhankinnan perusmuoto. Menetelmänä haastattelu perustuu vuorovaikutukseen, joka korostuu erityisesti keskustelunomaisissa haastatteluissa. Niissä on mahdollisuus lähestyä vaikeitakin tutkittavia asioista, kuten ihmisten ymmärrystä elämästä ja kokemuksille annettuja merkityksiä. Haastattelut ovat myös konteksti- ja tilannesidonnaisia, ja tuloksiin liittyy aina tulkintaa. Siksi tulosten yleistettävyyttä on mietittävä tarkoin. (Emt, 11–12.)

Haastateltaviksi halusin hankkeesta jo eteenpäin polutettuja nuoria ja sellaisia nuoria, jotka käyvät edelleen harrastusryhmissä mutta joiden elämän pääsisältö on ryhmien ulkopuolella. He olivat siis niin sanotusti menneet eteenpäin. He valikoituivat haastateltaviksi, koska oletin heillä olevan enemmän sanottavaa ja kokemusta aiheestani eli muutoksen tekemisessä auttavista ja tukevista tekijöistä Toimi!-hankkeessa. Pidempi ajallinen perspektiivi ja se, että muutosta on jo tapahtunut, voivat antaa enemmän näkemystä asian tarkasteluun kuin sellaisessa tilanteessa, jossa muutos on vasta aluillaan tai sitä ei ole vielä tapahtunut.

Lähestyin mahdollisia haastateltaviani kirjeitse (LIITE 1), jossa kerroin tutkielmastani, toiveistani haastatella hankkeessa mukana olleita nuoria ja siitä, mistä asioista toivon heiltä tietoa. Nuoret päättivät itse osallistumisestaan tutkielmaan. Toimi!-hankkeen työntekijä välitti kirjeeni eteenpäin nuorille ja oli kontaktihenkilöinä tapaamisten sopimisessa.

Haastateltavinani oli kuusi miestä ja kaksi naista. Sukupuolijakauma edusti melko hyvin Toimi!-hankkeen osallistujien sukupuolijakaumaa. Nuorimmat haastateltavat olivat 21-vuotiaita ja vanhimmat 29-vuotiaita. Yhdellä haastateltavalla oli lapsia ja puoliso, muut olivat lapsettomia. Haastateltavista kolme asui avopuolison kanssa, kaksi lapsuudenkodissa, yksi yksin ja yksi kimppa-asunnossa. Yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta kaikilla haastateltavilla oli vähintään yksi peruskoulun jälkeinen tutkinto. Monella oli taustallaan kuitenkin myös keskeytyneitä opintoja ja pitkäköjä työttömyysjaksoja. Kahdella haastateltavalla oli työkokemusta useamman vuoden ajalta, kolmella taas ei ollut minkäänlaista työkokemusta vapailta työmarkkinoilta. Muut haastateltavat olivat olleet lyhyissä työsuhteissa muun muassa osa-aikatyössä tai tarvittaessa töihin kutsuttavina työntekijöinä.

Haastatteluhetkellä haastateltavista kolme oli työkokeilussa, kaksi hankkeen ryhmissä, yksi koulutuksessa, yksi työharjoittelussa ja yksi töissä. Toimi!-hankkeessa he olivat olleet mukana

niin taide-, musiikki-, peli- kuin liikuntaryhmissäkin. Lisäksi kaksi hankkeen jo jättänyttä haastateltavaa osallistui edelleen aktiivisesti hankkeen ympärille syntyneiden yhdistysten harrastustoimintaan.

Tein haastattelut teemahaastatteluina. Teemahaastattelussa pyritään löytämään tutkimuksen kannalta merkityksellisiä vastauksia etukäteen valittujen teemojen perusteella (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75). Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2011, 47) pitävät teemahaastattelua puolistrukturoituna haastattelumenetelmänä, jossa haastattelu suuntautuu tiettyihin teemoihin. Teemahaastattelusta tekee puolistrukturoidun se, että haastattelun aihepiirit eli teemat ovat kaikille haastatelluille samoja. Teemahaastattelu on kuitenkin lähempänä strukturoimatonta haastattelua kuin strukturoitua haastattelua, koska siinä ei ole strukturoidulle haastattelulle ominaista tarkkaa kysymysten muotoa ja järjestystä. (Emt., 48.) Teemahaastattelu on ikään kuin tutkijan aloitteesta tapahtuvaa keskustelua, jossa tutkija ja haastateltava puhuvat vuorovaikutuksessa tutkimuksen aihepiiriin liittyvistä, etukäteen määritellyistä asioista. Tutkija käy läpi kaikki teemat jokaisen haastateltavan kanssa. Teemojen järjestys ja laajuus voivat kuitenkin vaihdella haastateltavakohtaisesti. (Eskola & Vastamäki 2010, 26, 28–29.)

Tutkielmani keskiössä on nuorten oma puhe ja kokemukset Toimi!-hankkeen merkityksestä muutoksen tekemisessä. Haastatteluissa selvitin muutosta kartoittamalla nuorten elämäntilannetta ennen hanketta, hankkeen aikana ja hankkeen jälkeen. Aluksi he kertoivat taustatietoja muun muassa koulutus- ja työhistoriastaan, jonka jälkeen etenimme haastatteluissa pääosin kronologisesti. Lopuksi nuoret pohtivat vielä tulevaisuuden suunnitelmiaan ja toiveitaan.

Haastatteluissa etukäteen tekemäni haastattelurunko (LIITE 2) toimi pohjana, johon olin listannut pääasiassa avoimia kysymyksiä kolmen teeman alle: tilanne ennen hanketta, hankkeen aikana ja hankkeen jälkeen. Lisäksi kysyin haastateltujen taustaa ja tulevaisuuden suunnitelmia. Tavoitteena oli saada tietoa erityisesti mahdollisista muutoksista ja Toimi!-hankkeen kautta tulleista tekijöistä, jotka ovat auttaneet ja tukeneet muutoksen tekemisessä. Teemahaastattelussa haastattelurungon tehtävänä on varmistaa, että kaikista teemoista tulee keskustelua jokaisen haastateltavan kanssa. Koska haastattelun tavoitteena on keskustelu, runko ei saa olla pitkä lista kysymyksiä, joiden taakse haastattelija piiloutuu, vaan ennemminkin tuki, jota haastattelija tarpeen tullen käyttää. (Eskola & Vastamäki 2010, 36–37.) Teema-alueissa taas pitäisi olla väljyyttä, jotta ilmiön moninaisuus paljastuisi mahdollisimman hyvin. Teema-

alueet ovat haastattelijalle myös muistilista ja keskustelua ohjaava kiintopiste (Hirsjärvi & Hurme 2011, 66–67).

Toteutin haastattelut yhden kerran haastatteluina kahviloissa marraskuussa 2016. Kaikki nuoret tulivat sovitusti paikalle. Lyhyimmät haastattelut kestivät vajaa puoli tuntia ja pisimmät yli tunnin. Haastatteluiden jälkeen juttelimme vielä jonkin aikaa jokaisen haastateltavan kanssa. Aiheet koskivat pääasiassa heidän opiskelu- tai työtoiveitaan ja perheellisen haastateltavan kohdalla hänen lapsiaan.

Haastattelupaikaksi valikoitui kaksi keskustakahvilaa, jonne haastateltavien oli helppo tulla. Kahvilaympäristö oli ikään kuin puolueetonta ja keskustelulle sopivaa maaperää. Koska haastattelupaikan pitäisi olla kommunikoinnille mahdollisimman häiriötöntä (Hirsjärvi & Hurme 2011, 74), jännitin hieman alkuun, olisiko kahviloissa liikaa melua ja muita ihmisiä. Jännitys osoittautui kuitenkin turhaksi, sillä taustamelua oli vähän ja omassa nurkkapöydässä haastattelut sujuivat intiimisti. Kahvilaympäristö oli siis toimiva ratkaisu ja kahvikupin ääressä keskustelu vaikutti luontevalta tavalta haastatella nuoria.

Tallensin haastattelut digitaaliselle tallennusvälineelle. Haastatteluiden tallentaminen on välttämätöntä (Hirsjärvi & Hurme 2011, 75, 92), ja se myös mahdollistaa luontevan ja vapautuneen keskustelun, koska haastattelijat voi toimia ilman kynää ja paperia. Mielestäni haastattelut sujuivat hyvin. Haastateltavat tiesivät, että he puhuvat nimettömästi ja luottamuksellisesti. Osa kertoikin varsin avoimesti perhetaustoistaan ja kipeistä kokemuksistaan, kuten koulukiusaamisesta, vanhemman alkoholismista ja omista mielenterveysongelmista, vaikkon asioista suoraan kysyntykään. Suurin osa haastateltavista osasi arvioida elämäntilannettaan ja Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä hyvin. Vain muutama haastateltava oli hieman vähäsanaisempi, jolloin jouduin esittämään paljon kysymyksiä ja pyytämään tarkennuksia. Kaikilla nuorilla oli kokemus siitä, että Toimi!-hanke on auttanut heitä ainakin jollain tavalla tulevaisuuden suunnan löytämisessä.

Sirkka Hirsjärvi ja Helena Hurme (2011, 98) listaavat haastattelijan rooliin kuuluvan toimimisen tehtäväkeskeisesti, luottamuksellisesti, diplomaattisesti ja osallistuvasti, mutta kuitenkin puolueettomasti. Hyvä haastattelijat on aktiivinen kuuntelija ja oivaltaa nopeasti vastauksen merkitykset ja sen avaamat uudet suunnat. Haastattelijat on myös joustava kysymysten muotoilussa sekä kysymysten ja teema-alueiden esittämisjärjestyksessä, mutta

niin, että esimerkiksi kysymysten merkitys säilyy samana. Haastattelutilanteen pitäisi taas muistuttaa enemmän keskustelua kuin tiukasti kysymysten mukaan etenemistä. (Emt., 103–104.)

Vaikka tutkimusta varten tehtävä haastattelu on eri asia kuin journalistinen haastattelu, huomasin, että aiempi työkokemukseni toimittajana antoi luontevuutta ja varmuutta haastatteluihin. En jännittänyt tilanteita, ja haastattelijan rooli tuntui tulevan selkäytimestä. Koska äänitin haastattelut tallentimelle, pystyin keskittymään yksinomaan haastateltavien kuunteluun eikä muistiinpanojen kirjoittaminen häirinnyt kuuntelua. Itselleni suurin haaste oli haastateltavien kuunteleminen niin, että he saivat riittävästi tilaa ja aikaa kertoa kokemuksistaan. Journalistisissa haastatteluissa olen tottunut toimimaan välillä hyvinkin suoraviivaisesti. Nyt yritin kysyä asioista hienovaraisemmin sekä pyrin haastatteluissa keskustelunomaisuuteen, rentoon ilmapiriin ja etenemään haastateltavien oman kerronnan ehdoilla.

Haastatteluissa en kysynyt kysymyksiä samassa järjestyksessä tai siinä muodossa, jossa olin ne haastattelurunkoon kirjoittanut. En myöskään kysynyt kaikkia kysymyksiä jokaiselta haastateltavalta, sillä osa puhui asioista niin laaja-alaisesti, että vastaus kysymykseen tuli toisessa yhteydessä. Sen sijaan käsittelin kaikki teemat jokaisen kanssa, mutta niistä puhuttiin eri laajuudessa eri haastateltavien kohdalla. Haastattelurunko toimi lähinnä keskustelun suuntaa ohjaavana muistilistana, josta varmistin, että kaikki teemat käsiteltiin, ja josta poimin tarpeen tullen kysymyksiä, mikäli keskustelu oli tyrehtymässä.

Aineistoni purkamisen tein puhtaaksikirjoittamalla eli litteroimalla sen tallentimelta tietokoneen tekstinkäsittelyohjelmalle. Litteroinnin tarkkuudesta ei ole yksiselitteistä ohjetta, vaan tarkkuus riippuu tutkimustehtävästä ja -otteesta. Tarkinta ja yksityiskohtaista litterointia tehdään muun muassa keskusteluanalyyseissä, jolloin mukana ovat niin osapuolten tauot, huokaukset kuin äänenpainotkin. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 139.)

Itse päädyin litteroimaan aineiston niin, että kirjoitin kaiken haastateltavien puheen tekstiksi sellaisenaan ja siinä järjestyksessä kuin ne olivat tallenteilla. Omaa puhettani en litteroinut, mutta merkitsin kuitenkin purettuun tekstiin jokaisen haastateltavan kohdalle, mitä teemaa puhe koski. Erikoismerkkejä en litteroinnissa käyttänyt. Litteroidusta tekstistä poistin kaikki nimet ja muut tunnistettavuuteen liittyvät asiat. Yhteensä litteroitua tekstiä tuli 23 sivua.

Omaa puhettani en litteroinut, koska analyysini ei koske kielenkäyttöä eikä vuorovaikutusta. Tällöin myöskään erikoismerkkien käyttäminen ei ole välttämätöntä. Haastatteluista onkin mahdollista litteroida vain tutkittavan aiheen kannalta keskeisimmät seikat, kuten tietyt ennalta päätetyt teemat, vaikka riskinä on, että jotain tutkimuksen kannalta oleellista materiaalia jää huomioimatta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Pysin välttämään tätä ongelmaa litteroimalla kaiken haastateltavien puheen, sillä kiinnostukseni kohteena on nimenomaan haastateltavien puheen sisältö.

4.5 Sisällönanalyysi ja teemoittelu

Analysoin aineiston hyödyntämällä sisällönanalyysiä ja teemoittelu. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan (2009, 166) sisällönanalyysiä voidaan käyttää monissa laadullisen tutkimuksen tavoissa, ja se on mahdollista ymmärtää väljäksi tulkintakehikoksi, jonka sisällä voi käyttää erilaisia aineiston sisällön analysointimenetelmiä. Sisällönanalyysissä kuvataan sanallisesti kirjalliseen muotoon saatettuja dokumentteja, kuten kirjoja, artikkeleita, raportteja, haastatteluja ja keskusteluja. Se on tekstianalyysiä, jossa etsitään tekstin merkityksiä. Menetelmällä pyritään tiivistettyyn ja yleiseen kuvaukseen tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysissä aineistoa eritellään, etsitään eroja ja yhtäläisyyksiä, tiivistetään ja luodaan tiivistetty kuvaus, jonka myötä tulokset liitetään laajempaan kokonaisuuteen ja aihepiiriin muihin tutkimustuloksiin. (Emt., 103–106.) Sisällönanalyysissä aineiston tiivistäminen tehdään kuitenkin hävittämättä sen informaatiota, ja informaatio ennemminkin kasvaa, kun hajanaisesta aineistosta luodaan selkeämpää (Eskola & Suoranta 2003, 137.)

Laadullinen analyysi voidaan jaotella teoriasidonnaiseksi, teorialähtöiseksi tai aineistolähtöiseksi sen mukaan, mikä on teorian asema tutkimuksessa. Teoriasidonnaisessa ja teorialähtöisessä sisällönanalyysissä ainakin osa teoriasta tuodaan aineistoon valmiina. Oma tutkielmani on aineistolähtöinen. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä analyysi etenee aineiston ehdoilla. Siinä yhdistellään käsitteitä, jonka avulla saadaan vastaus tutkimustehtävään. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä litteroitu haastatteluaineisto luetaan useita kertoja läpi. Sen jälkeen aineistosta etsitään pelkistettyjä ilmauksia ja jätetään pois tutkimukseen kuulumaton tieto. Pelkistetystä aineistosta on tavoitteena löytää samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia, joiden perusteella tehdään alaluokkia. Niistä taas muodostetaan omia kokonaisuuksia ja yläluokkia. Viimeisessä vaiheessa myös yläluokat

tuodaan yhteen ja aineistosta aletaan luoda yhtenäistä kokonaisuutta. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi on tulkintaa ja päättelyä, jossa empiirinen aineisto pyritään viemään kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta aiheesta. Tutkijan tulisi ymmärtää tutkittavia ja heidän näkökulmiaan koko analyysin ajan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–113, 117.)

Teemoittelussa puolestaan painottuu Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2009, 93) mukaan se, mitä teemoista on sanottu. Teemoittelussa aineistosta etsitään tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä, ja se myös mahdollistaa teemojen esiintyvyyden vertailun aineistossa. (Emt., 93.) Teemoittelussa aineistoa jäsennetään teemojen mukaisesti. Sen jälkeen aineisto pelkistetään. Teemojen alle kerätään kyseisiin teemoihin liittyvät haastateltavien vastaukset. Sen voi tehdä esimerkiksi niin, että samat teemat leikataan ja liimataan peräkkäin haastateltavien tunnistetietojen kanssa. Teemoittelu sopii hyvin teemahaastattelulla hankittuun aineistoon, ja teemahaastatteluaineistoja analysoidaankin usein teemoittelemalla. (Eskola & Vastamäki 2010, 43; Hirsjärvi & Hurme 2011, 140–141.)

Päädyin sisällönanalyysiin, koska se on laadullisen tutkimuksen perusmenetelmiä ja sen avulla minulla oli mahdollisuus selkeyttää, tiivistää ja tuottaa mahdollisesti uutta tietoa aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.) Teemoittelun valitsin paitsi siksi, että se yleensä sopii teemahaastattelulla hankittuun aineistoon, myös siksi, että huomasin haastatteluja tehdessäni haastateltavien puheesta yhteneviä teemoja, joita koin luontevaksi alkaa koodata eri luokkiin esille nousseiden piirteiden mukaisesti (Hirsjärvi & Hurme 2011, 173). Koodaamiseksi kutsutaan aineiston läpikäymistä ja aiheen kannalta tärkeiden asioiden merkitsemistä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92).

Aineiston litteroinnin jälkeen tutustuin aineistoon lukemalla sitä läpi monia kertoja, jotta hahmotin kokonaisuutta. Sen jälkeen ryhdyin sisällönanalyysiin merkitsemällä aineistosta tekstinkäsittelyohjelmalla alleviivaamalla tutkimuskysymyksiini vastaavat kohdat. Tämän jälkeen siirryin teemoitteluun ja järjestin aineistoa leikkaamalla ja liimaamalla haastateltavien vastauksia tunnistetietoineen nuorten puheissa toistuvien kolmen pääteeman alle: kokemus elämän sisällöttömyydestä, uutta otetta elämään ja muutoksen tukeminen.

Samalla aloin ryhmitellä aineistosta pääteemojen sisällä toistuvia teemoja, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini. Näistä muodostin alateemoja, joita tuli ensimmäisen pääteeman alle kaksi sekä toisen ja kolmannen pääteeman alle kumpaankin kolme. Alateemat olivat keskenään

erilaisia, ja jokaisen alateeman sisälle oli järjestetty keskenään samankaltaisia asioita. Tein jokaiselle alateemalle sen sisältöä kuvaavan yläkäsitteen, jonka mukaan nimesin alateemat. Lopuksi vielä laskin, kuinka paljon kunkin pää- ja alateeman alle tuli vastauksia. Tämän avulla pyrin saamaan käsitystä siitä, mitkä olivat yleisimpiä ja toisaalta mitkä harvinaisempia nuorten kokemuksia Toimi!-hankkeen merkityksestä muutoksen tekemisessä sekä muutoksen tekemisessä auttavista ja tukevista tekijöistä. Teemoittelu mahdollisti myös erilaisten kokemusten vertailun. Tavoitteenani oli sisällönanalyysin ja teemoittelun keinoin muodostaa aineistosta tiivistetty kokonaisuus, joka vastaisi tutkimuskysymyksiin, sekä edetä kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta aiheesta.

4.6 Tutkielman eettisyys ja luotettavuus

Tutkielmaa tehdessäni olen pyrkinyt noudattamaan hyvää tieteellistä tutkimusetiikkaa. Eettisesti hyvään tutkimukseen kuuluu tieteellisten tietojen, taitojen ja toimintatapojen noudattaminen. Niitä ovat muun muassa rehellisyys, tarkkuus ja huolellisuus tutkimustyössä sekä eettisesti kestävä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät ja tutkimustulosten avoimuus. (Kuula 2006, 34).

Ihmistieteissä tutkimusetiikan keskeisin lähtökohta on ihmisen kunnioittamiseen liittyvät arvot. Se tarkoittaa tutkittavan itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden kunnioittamista sekä vahingoittamisen välttämistä. (Emt., 60–62). Tutkimusetiikan ohella tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta määrittää lainsäädäntö. Esimerkiksi tietosuoja ja henkilötietolaki voidaan katsoa hyviä tieteellisiä käytäntöjä edistäviksi. (Emt., 12–13).

Tutkielmaani varten minun ei tarvinnut hakea tutkimuslupaa, vaan sovin tutkielman tekemistä Toimi!-hankkeen työntekijöiden kanssa. Haastateltavat osallistuivat tutkielmaan vapaaehtoisesti ja anonyymeinä. Kerroin heille vielä uudelleen vapaaehtoisuudesta ja anonyymiydestä sekä tutkielman perustiedoista haastatteluiden alussa. Lisäksi kysyin luvan tietojen tallentamiselle digitaaliselle tallentimelle ja kerroin, että tallenteet hävitetään tutkielman valmistuttua.

Litteroinnin yhteydessä poistin aineistosta kaikki haastateltavien tunnistettavuuteen liittyvät tiedot, ja tutkielmaan osallistuneiden nuorten anonymiteetin suojaamiseksi heidät on merkitty sekä litteroituun tekstiin että varsinaiseen tutkimusraporttiin kirjain- ja

numeroyhdistelmäyhenteillä H1, H2, H3 ja niin edelleen. Tutkimusraportti on kirjoitettu niin, ettei siitä voi tunnistaa tutkielmaan osallistuneita henkilöitä.

Analyysitekstissä on mukana suoria lainauksia haastateltujen nuorten puheista. Luettavuuden ja selkeyden parantamiseksi, olen kursivoinut ja sisentänyt suorat lainaukset sekä merkinnyt ne lainausmerkkeihin. Olen myös poistanut suorista lainauksista turhaa toistoa.

Haastattelutilanteissa pyrin kunnioittamaan haastateltavia sekä heidän itsemääräämisoikeuttaan ja yksityisyyttään. Halusin kohdata haastateltavat kanssaihmisinä enkä piiloutua tutkijan roolin taakse tai tehdä tutkittavista objekteja. Vaikka vanhimmatkin haastateltavista olivat minua lähes kymmenen vuotta nuorempia, mielestäni saimme hyvän ja tasavertaisen keskusteluyhteyden. Varsinaisten haastatteluiden jälkeen, kun puhuimme haastateltavien kanssa vielä niitä näitä, koin olevani kuuntelijan ja kannustajan roolissa, rohkaisemassa nuoria eteenpäin vähän vanhemman ihmisen näkökulmasta.

Tutkielmani tarkoituksena on antaa ääni nuorille ja heidän kokemuksilleen. Siksi tuloksia käsittelevässä luvussa on mukana melko paljon suoria tekstiotteita nuorten puheesta omien tulkintojeni lomassa. Olen tietoinen, että tulkintani ovat rajallisia, aikaan ja paikkaan sidottuja ja että olen vastuussa omista valinnoistani. On niin ikään selvää, että haastateltujen nuorten elämässä on voinut olla myös muita, Toimi!-hankkeen ulkopuolisia tekijöitä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa muutoksen tekemiseen. Osa tutkimuksen tekemisen eettisyyttä on se, että tunnistaa tulkintojensa rajallisuuden ja tiedonkäyttöön liittyvän vastuun. Myös kielivalinnoilla on merkitystä, ja tutkija voi tuoda esille niin tieteen arvovaltaa kuin antaa tilaa haastateltujen puheelle. (Oinas 2004, 215, 223).

Tavoitteenani on ollut tehdä luotettavaa ja tutkimuseettisesti kestävää tutkimusta. Keskeistä on pyrkimys vastuuntuntoisuuteen, sovituista asioista kiinni pitämiseen ja rehellisyyteen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 128–129). Vaikka laadullisessa tutkimuksessa hylätään perinteiset reliaabeliuden ja validiuden määrittäytävät, se ei tarkoita, että tutkimusta saa tehdä miten tahansa. Päämääränä on edelleen valottaa tutkittavaa aihetta mahdollisimman hyvin, mutta tärkeää on myös tietoisuus tutkijan vaikutuksesta tietoon ja tulkintoihin. Toinen tutkija voi päätyä erilaiseen tulokseen. Se ei ole kuitenkaan osoitus tutkimuksen heikkoudesta. Sen sijaan tutkijan tulee kertoa mahdollisimman tarkasti, miten hän on päätenyt tiettyihin tuloksiin. (Hirsjärvi & Hurme, 2011, 188–189.)

5 TOIMI!-HANKKEEN MERKITYS MUUTOKSEN TEKEMISESSÄ

Tutkielmani tehtävänä on selvittää Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä nuorten kokemana. Tarkastelen sitä, miten nuoret kokivat Toimi!-hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä sekä mitä nämä muutoksen tekemisessä auttavat ja tukevat tekijät olivat nuorten kokemana. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, miten hankkeeseen osallistuminen vaikutti nuorten elämäntilanteisiin ja käsityksiin tulevaisuudesta.

Tässä luvussa olen jakanut alaluvut kolmen pääteeman alle: kokemus elämän sisällöttömyydestä, uutta otetta elämään ja muutoksen tukeminen. Ensimmäisen pääteeman alla on kaksi alateemaa, jotka kuvaavat nuorten kokemusta tekemisen puutteesta sekä alakuloa tuottaneesta näköalattomuudesta. Toisen pääteeman alla on kolme alateemaa. Ne kertovat hankkeen ryhmistä myönteisinä ja yhteisöllisinä kokemuksina, arkeen rutiinia tuovina ja itseluottamusta lisäävinä sekä tulevaisuuden uskoa kasvattavina. Kolmannessa pääteemassa on kolme alateemaa, jotka kuvaavat hankkeen ryhmiä muutoksen edesauttajina, kokemusta aiemman tuen riittämättömyydestä ja kokemusta hyvästä tuesta.

5.1 Kokemus elämän sisällöttömyydestä

Kokemus elämän sisällöttömyydestä -pääteema käsittelee haastateltavien kokemuksia elämästään ja arjestaan ennen Toimi!-hankkeeseen osallistumista. Luku kartoittaa nuorten lähtötilanteita ja ajatuksia silloisesta elämäntilanteestaan. Yleisesti ottaen nuorten puheissa toistui kokemus siitä, ettei elämässä ollut riittävästi mielekäästä sisältöä. Alateemoja ovat tekemisen puute sekä alakuloa tuottanut näköalattomuus.

5.1.1 Tekemisen puute

Ennen Toimi!-hankkeeseen osallistumista nuoret kuvasivat arkeaan ja elämäntilannettaan melko virikkeettömäksi ja yksitoikkoiseksi. Tekemistä oli vaikea keksiä, ja päivät kuluivat pääasiassa kotona. Harrastuksia oli vähän tai ei ollenkaan.

”Arki oli kotona makoilua, kun en ollut päässyt opiskelupaikkoihin, joihin olisin halunnut. Ei ollut mitään järkevää toimintaa eikä rutiineja.” H5

”Olin pitkään työttömänä ja aika saamaton. En keksinyt oikein mitään tekemistä. Olin vain kotona ja joskus näin kavereita.” H1

Sosiaaliin suhteisiin kotona oleminen näytti vaikuttavan kielteisesti. Kavereita ja muita läheisiä nähtiin silloin tällöin tai harvakseltaan. Kaksi nuorta kuvasi elämäntilannettaan jopa sosiaalisesti hyvin rajoittuneeksi. Myös perheellinen haastateltava puhui, että ennen hanketta päivät koostuivat pääasiassa kotona olemisesta ja kaupassa käymisestä. Moni nuori siis koki, ettei elämässä ollut riittävästi sosiaalisia suhteita eikä mielekästä tekemistä ennen Toimi!-hankkeen ryhmiin osallistumista.

Tekemisen puutteeseen liittyi usealla haastateltavalla se, että arjen rytmi oli hukassa. Kun ei ollut työtä, opiskelua eikä muutakaan arkea rytmittävää tekemistä, aamuisin ei tarvinnut nousta eikä iltaisin mennä nukkumaan. Vuorokausirytmii saattoi kääntyä helposti päällelleen, koska päivisin sai tehdä, mitä halusi, tai olla tekemättä yhtään mitään. Huonoon vuorokausirytmii saattoi liittyä lisäksi muunlaista välinpitämättömyyttä omasta hyvinvoinnista sekä kodin ja talouden huolehtimisesta. Tämä näkyi muun muassa yksipuolisena ja epäterveellisenä ruokavaliona, liikkumattomuutena sekä kotiaskareiden ja laskujen laiminlyömisinä.

”Unirytmii oli tosi huono. Nukuin vähän ja pelasin paljon (tietokoneella). Mikään muu ei oikeastaan kiinnostanut. Söinkin ihan mitä sattui enkä kuntoillut ollenkaan.” H8

Päihteidenkäyttö nousi esille ainoastaan kahden haastateltavan puheesta. Ensimmäinen näistä haastateltavista kertoi, että ennen Toimi!-hanketta arki oli ”sekavaa ja tuli juhlistua paljon”. Toinen haastateltavista puolestaan kuvasi käyttävänsä alkoholia hyvin vähän ja suhtautuvansa siihen kielteisesti, koska ”isä oli ollut umpijuoppo”. Kokonaisuutena päihteet eivät olleet merkittävässä roolissa haastateltavien arjessa eikä niistä haettu esimerkiksi sisältöä virikkeettömään elämään.

Osallisuuden ja yhteiskuntaan kiinnittymisen näkökulmasta ennen Toimi!-hanketta haastateltujen nuorten elämässä oli osattomuutta. Myös nuorten omat kokemukset puoltavat tätä tulkintaa. Esimerkiksi puutteet sosiaalisissa suhteissa kertovat heikosta yhteisöllisestä osallisuudesta. Samoin toiminnallisen osallisuuden voi katsoa riittämättömäksi, koska nuoret

kokivat, että heidän arjessaan oli virikkeettömyyttä ja liian vähän tekemistä. Nuorten omiin kokemuksiin pohjautuen voi katsoa, että heillä oli vajausta eri osallisuuden ulottuvuuksilla, eikä täysimääräinen osallisuus voi tällöin toteutua (Raivio & Karjalainen 2013, 17). Kaikkien haastateltujen kohdalla on havaittavissa myös pitkittyneitä siirtymävaiheita. Usein niihin johtavat nuoren jääminen ilman opiskelupaikkaa, opintojen keskeyttäminen tai työttömyys koulutuksesta huolimatta (Määttä & Asikainen & Saastamoinen 2016, 19). Näitä tilanteita oli ollut kaikkien haastateltavien elämässä.

5.1.2 Näköalattomuus toi alakuloa

Ennen Toimi!-hanketta tulevaisuuden suunnitelmat olivat kaikilla haastateltavilla epäselviä. Toisilla oli hiukan ajatusta, mitä pitäisi tehdä, toiset taas kokivat olevansa täysin tuuliajolla. Kaikkien haastateltavien tulevaisuutta leimasi enemmän tai vähemmän näköalattomuus, ja sitä vahvistivat kohdatut vaikeudet päästä jatko-opintoihin ja työelämään. Elämä alkoi näyttäytyä päämäärättömältä ajelehtimiselta, eikä tulevaltakaan uskaltanut odottaa mitään hyvää, kun yrityksistä huolimatta opiskelu- ja työpaikkojen ovet pysyivät suljettuina. Myös tämä lisäsi nuorten kokemusta elämän sisällöttömyydestä. Elämää eivät rytmittäneet koulu tai työ, ja tulevaisuuskin näytti epäselvältä. Lisäksi epäonnistuminen koulutukseen ja työhön pääsemisessä aiheutti monissa alakuloa ja helposti itsensä syyllistämistä sekä itseluottamuksen murentumista.

”Mulla oli korkeat suunnitelmat, kun valmistuin. Oli hirveä haku päällä. Kahden kuukauden aikana hain kolmeasataa työpaikkaa. Kun en mitään saanut, se lamaannutti. Hain kaikkea mahdollista, eikä yhtään haastattelua edes tullut, silloin olin, että huh huh.” H8

”Valtasi hirvittävä epätoivo, kun en saanut töitä. Ajattelin, että onko mussa jotain vikaa, kun en pääse töihin. Siitä iski epätoivoinen masennus. Kun oli pitkään ilman töitä, sitä alkoi myös epäillä, onko musta edes työntekijäksi. Tuli kyseenalaistettua, että oonko huonompi, kun en oo saanut töitä.” H3

Alakuloa ja itsensä syyllistämistä syvensi se, että epäonnistumista töiden tai opiskelupaikan saamisessa vertailtiin niihin kavereihin ja nuoriin sukulaisiin, jotka olivat onnistuneet näissä asioissa. Ulkopuolelta tuli ikään kuin lisää paineita onnistumisessa ja epäonnistuminen alkoi

vaikuttaa entistä enemmän omalta syylltä. Yksi haastateltava kertoi, että vanhemmat tuttavat sanoivatkin suoraan, että nuori saa töitä, jos vain haluaa. Nuoren työttömyys nähtiin siis nuoren yksilön omana syynä, ei esimerkiksi muuttuneiden yhteiskuntarakenteiden eikä taloustaantumisen seurauksena. Haastatellut nuoret jakoivat myös itse kulttuurisen kehyksen, jossa oli sisäistetty työn, koulutuksen ja tietynlaisen aikuisuuden käsitys, vaikka heidän oma elämänsä ei ollut kulkenut ihanteiden mukaisesti. Samalla he saattoivat pitää “epäonnistumisistaan” omana syynään, eivät esimerkiksi yhteiskunnan olosuhteiden seurauksiksi. Tämä sama ilmiö on havaittavissa muun muassa Katja Komosen väitöskirjassa (2001, 229–330), jossa koulunsa keskeyttäneet nuoret olivat sisäistäneet työ- ja koulutusyhteiskunnan arvot sekä tulkitsivat keskeyttämistään usein yksilöllisistä lähtökohdista käsin, eivät yhteiskunnan arvoja kyseenalaisten.

Näköalattomuuden, alakulon ja heikentyneen itseluottamuksen lisäksi kaksi haastateltavaa kertoi kärsineensä vakavammista mielenterveydellisistä ongelmista. Heillä oli ollut muun muassa vaikeaa masennusta ja aikaa oli mennyt toipumiseen, terapiaan ja kuntoutukseen. Mielenterveydellisten ongelmien takia nämä haastateltavat eivät olleet koko ajan hakeneet aktiivisesti opiskeluiden ja töiden pariin, koska he eivät olleet kokeneet olevansa opiskelu- tai työkuuntoisia.

On huomionarvoista, että vaikka haastatelluilla nuorilla oli ennen hankkeeseen osallistumista näköalattomuutta, alakuloa ja heikentyntä itseluottamusta, heidän ja muiden samankaltaisessa tilanteessa olevien nuorten odotetaan tekevän onnistuneita tulevaisuuden valintoja ja ottavan vastuuta omasta elämästään, vaikka tosiasiallisesti juuri henkiset, sosiaaliset ja taloudelliset resurssit määrittelevät nuorten mahdollisuuksia (Aapola & Ketokivi 2005, 26–27). Lisäksi koulutukseen ja työhön pääsyn epäonnistumiset saattavat johtua yhteiskunnan rakenteelliseen muuttumiseen liittyvistä tekijöistä (Harkko ym. 2016, 122) ja/tai olla osoitus huono-osaisuuden ylisukupolvisuudesta (Kestilä & Kauppinen & Karvonen 2016, 131), ei yksilöiden kyvyistä.

5.2 Uutta otetta elämään

Uutta otetta elämään -pääteema kuvaa haastateltavien kokemusta elämässään tapahtuneista muutoksista Toimi!-hankkeen ryhmiin osallistumisen aikana ja hankkeen merkitystä mahdollisten muutosten tekemisessä. Pääosin nuoret kokivat, että he löysivät elämäänsä uutta otetta ja tulevaisuuden suunnitelmia. Alateemat kertovat hankkeen ryhmistä myönteisinä ja

yhteisöllisinä kokemuksina, arkeen rutiinia tuovina ja itsetuntoa kohentavina sekä tulevaisuuden uskoa kasvattavina.

5.2.1 Ryhmät myönteisinä ja yhteisöllisinä kokemuksina

Toimi!-hankkeen ryhmistä haastatteleman kahdeksan nuorta olivat kuulleet kavereilta, aikuissosiaalityöstä ja/tai TE-palveluista. Ryhmiin nuoret lähtivät mukaan, koska he halusivat tehdä jotain mielekästä ja mukavaa, nähdä uusia ihmisiä sekä saada arkeen rutiinia ja vaihtelua. Osa toivoi ryhmien antavan elämälleen myös tulevaisuuden suuntaa ja tukevan esimerkiksi mielenterveydellisten ongelmien selättämisessä. Muutamilla taas ei ollut mitään odotuksia ja he lähtivät vain katsomaan, mitä hankkeen ryhmässä tapahtuu. Yksi piti tärkeänä sitä, ettei ryhmiä ”tuputettu” eikä niihin pakotettu. Hän painotti vapaaehtoisuutta ja omaa halua lähteä mukaan.

Toimi!-hankkeen ryhmiin osallistumista nuoret kuvasivat yleisesti myönteiseksi kokemukseksi. Myönteistä olivat esimerkiksi tärkeäksi koettu tekeminen ja itsensä toteuttaminen samanhenkisessä porukassa.

”Kaikilla oli sama intohimo eli musiikki. Tultiin hyvin toimeen. Mulla oli läppäri ja soittimet mukana, ja sain tehdä vapaasti omaa juttua. Ryhmä antoi tekemistä. Sai tehdä toisten kanssa jotain, mistä tykkää, eikä tarvinnut koko ajan murehtia kotona.” H1

Myös uusiin ihmisiin tutustuminen sekä toiset ryhmäläiset ja ohjaaja koettiin myönteisesti, jopa niin myönteisesti, että ryhmä alkoi tuntua kaveriporukalta.

”Meillä oli ihan mahtava ryhmä, ja ohjaajakin oli todella mukava tyyppi. Se ei tuntunut, että ollaan työtovereita vaan kaveriporukalla tehdään jotain kivaa hommaa. Meillä oli tosi hyvä ryhmämeininki. Oon tavannut uusia ihmisiä, joihin en olisi varmaan omatoimisesti tutustunut. Kärsin ahdistuksesta, ja kun oon uudenlaisten ihmisten kanssa tekemisissä, se auttaa siinä avautumisessa, ettei niin helposti ahdistuisi.” H5

Edellä olevasta aineisto-otteesta ilmenee niin ikään, että ryhmän myötä tulleet uudet ihmiskontaktit olivat haastateltavalle henkisen hyvinvoinnin kannalta tärkeitä. Samoin aineisto-otteesta nousee esille ryhmän hyvä sisäinen henki. Tämä oli tekijä, josta kaikki haastateltavat puhuvat. Hyvä ryhmähenki ja yhteisöllisyys olivat keskeisiä tekijöitä ryhmässä viihtymiselle ja edistivät muita myönteisiä tapahtumia.

”Paras juttu oli se porukka ja hyvä meininki. Se antoi mulle paljon: kavereita, tukea ja rutiineja.” H6

Yksi haastateltava kuvasi ryhmässä olleen merkittävää se, että jokainen hyväksyttiin sellaisena kuin oli ja että ryhmään oli helppo mennä ja siellä oli myös helppo olla. Toinen haastateltava korosti ryhmähengen olevan juuri se, mikä motivoi ja sai lähtemään mukaan joka kerta.

”On tosi tärkeää, että porukka on sellainen, että sä haluat olla siellä ja haluat mennä sinne. Riskiaikaa on ensimmäinen minuutti, kun heräät. Haluutko herätä vai haluutko nukkua, kiinnostaako yleensä lähteä. Sitten kun mietin sitä, ketä siellä on, niin kyllä halusin mennä. Se oli oikeasti eka paikka, jonne halusin herätä ja mennä. Aiemmin oli aina tekosyitä.” H8

Voi sanoa, että haastateltujen nuorten kokemuksen perusteella Toimi!-hankkeen ryhmässä oli yhteisöllisyyden tunnetta, joka sai nuoret sitoutumaan, viihtymään ja toimimaan ryhmässä. Yhteisöllisyyden, jossa on mahdollisuus kuulua joukkoon ja saada vertaistukea, on todettu olevan edistävä tekijä esimerkiksi kuntouttavissa ryhmässä (Era & Koskimies 2013, 81). Lisäksi yhteisöllisyyden tunne kietoutuu osallisuuteen, sillä osallisuus on sosiaalinen suhde, joka edellyttää, että yhteisö hyväksyy yksilön sekä yksilö haluaa olla ja kokee olevansa osa yhteisöä sekä toimii yhteisössä (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 16).

5.2.2 Rutiinia arkeen ja lisää itseluottamusta

Haastateltavat kertoivat, että Toimi!-hankkeen ryhmät toivat rutiinia arkeen. Nuorten mukaan muun muassa nukkumisrytmi sekä omasta hyvinvoinnista ja kotiasioista huolehtiminen menivät parempaan suuntaan.

”Se toi just hyvää oloa ja rutiinia perusarkeen silloin, kun oli työttömänä. Oli hyvä, kun tiesi, että huomenna on taas ryhmä.” H6

Haastateltavat kokivat ryhmien myös nostaneen mielialaa ja tuoneen uutta elämänsisältöä vapaa-ajalle, kuten seuraavasta aineisto-otteesta on havaittavissa.

”Ryhmä oli kannustava ja motivoiva ja mielialaa kohentava. Sitä alkoi jaksaa paremmin huolehtimaan kotiaskareista ja omasta hyvinvoinnista. Innostuin myös maalaamaan ja piirtämään yksin ryhmän ulkopuolella.” H7

Ryhmien kokoontumistiheyttä kolme kertaa viikossa ja neljä tuntia kerrallaan moni haastateltava piti hyvänä. Se oli riittävän usein tuomaan arkirutiinia ja samalla riittävän harvoin, jotta ryhmiin osallistumisen kynnyks ei ollut liian korkea. Haastateltavat kuvasivat, että joka päivä kokoontuviin ryhmiin mukaan lähteminen olisi ollut vaikeampaa ja harvoin, esimerkiksi kerran viikossa, kokoontuvista ryhmistä ei olisi ollut taas hyötyä arjen rutiinien muodostumisen kannalta. Yksi haastateltava myös kertoi, että ryhmien alkamisaika aamukymmeneltä oli hyvä, koska ”pommiin nukkumisen riski oli pienempi ja kymmeneen oli paljon vaivattomampi herätä kuin kahdeksaan”.

”Ryhmä oli hyvä, kun se oli vain kolme kertaa viikossa ja neljä tuntia kerrallaan, niin siihen oli helppo päästä kiinni. Aiemmin arki oli paljon päivisin nukkumista ja muun ajan pelasin. Ryhmässä asiat kehittyi siihen, että myin kokonaan mun tietokoneen pois ja nukkumisrytmi parani tosi paljon.” H8

Hanke antoi niin ikään uskoa omiin kykyihin ja pärjäämiseen. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olemisesta ei enää välttämättä syyllistetty itseä.

”Olin turruttanut tilanteeseen, että oon työtön ja elämä ei kasva eikä tuskin oma henkinen olokaan parannu. Hanke toi kuitenkin arkeen rutiinia ja sisältöä. Se, kun tein siellä töitä, paransi itseluottamusta. Sain henkisiä voimavaroja ja huomasin, että osaan tehdä juttuja ja oon ihan pätevä, mutta mulla on käynyt vain huono tuuri. Mussa ei olekaan vikaa, vaan systeemi on sellainen, että töitä ei välttämättä saa.” H3

Kun nuori jää koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ja osallisuus heikkenee, usein jo prosessin alussa itseluottamus ja pätevyyden tunne heikentyvät (Vertanen 2008, 15). Haastateltujen itseluottamusta taas lisäsi nimenomaan se, että ryhmissä he huomasivat osaavansa monenlaisia asioita sekä kykenevänsä tekemään töitä ja toimimaan muiden kanssa. Myönteiset kokemukset edistävätkin nuorten itseluottamusta, toimijuutta ja elämäntilannetta. Uusissa ympäristöissä vaikeat ja taakse jääneet elämäntilanteet voivat myös muuttua voimavaroiksi. (Kuronen 2010, 219.)

5.2.3 Uskoa omaan tulevaisuuteen

Kaikki haastateltavat kokivat saavansa hankkeen ryhmistä apua ja tukea jatkosuunnitelmilleen. Ryhmien myötä esille tuli uusia koulutus- ja työvaihtoehtoja, jotka loivat uskoa omaan tulevaisuuteen ja saivat sen näyttämään aiempaa valoisammalta. Haastateltujen mukaan apu oli yhdessä keskustelua, ohjaamista, kannustamista, tukea ja erilaisten koulutus- ja työvaihtoehtojen etsimistä. Nuoret kokivat, että avainasemassa oli tulevaisuuden miettiminen yhdessä ohjaajien ja toisten ryhmäläisten kanssa.

”Ryhmässä puhuttiin yhdessä koulutuksista ja opiskeluista. Oli tosi hyvä, että työttömille, jotka ei ole oikein missään olleet, puhutaan näitä juttuja. Se on ihan eri asia miettiä ryhmässä niitä asioista kuin, että olisit yksin. Ryhmässä oli helppo puhua. Mulla oli se, että pääsenkö enää mihinkään, että oliko tämä nyt tässä. Ne ohjaajat sai jotenkin kaivettua meistä sitä, että mitä haluaisi tehdä. Siellä sai tukea ja kannustusta. Monelle meistä siitä oli tosi paljon hyötyä.” H8

Niin ikään kokemusten jakaminen samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien kanssa oli tärkeää, kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee:

”Varsinkin alkuaikoina ryhmä antoi paljon tukea, kun näki samanlaista porukkaa, joka oli työttömänä. Meitä oli monista taustoista, mutta nyt olimme samassa tilanteessa. Se auttoi eteenpäin, kun sai miettiä juttuja muiden ryhmäläisten kanssa.” H6

Ryhmissä nuorten aiempi näköalattomuus alkoi muuttua mahdollisuuksien näkemiseksi. Haastateltaville heräsi haaveita ja toiveita tai he saivat vahvistusta jo olemassa oleville haaveille ja toiveille.

”Kyllä ryhmän myötä tuli selvemmäksi, että mun oma juttu on kuvataide ja tulevaisuudessa voisin hyödyntää sitä esimerkiksi jossain ohjaustyössä sosiaalialalla. Aiemmin en oikein uskonut, että kuvataide voisi olla osana jotain työtä, eikä sitä pidetty edes tärkeänä. Nyt ajattelen, että kuvataidetausta voi olla mulle etu.” H7

Ryhmiä myötä nuoret alkoivat ajatella elämää myös pidemmälle ja alkoivat tehdä suunnitelmia, kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee.

”Ekan kerran, kun olin tekemisissä Toimi-hankkeen kanssa, en ajatellut elämää edes viikkoa eteenpäin. Sen myötä löytyi kuitenkin suunta, minne haluan mennä jatkossa. Mulla on nyt selvät suunnitelmat. Löysin uuden alan, josta pidän, ja haen sitä opiskelemaan.” H3

Yhteiset tulevaisuuden suunnitelmia koskevat keskustelut ryhmissä sekä ryhmien sisäinen kannustavaksi ja tukevaksi koettu ilmapiiri muuttivat nuorten tulevaisuuden kuvia aiempaa myönteisempään ja toiveikkaampaan suuntaan. Se tarkoitti uusien ovien aukeamista, sillä nuoret kokivat, että he saivat lisää mahdollisuuksia koulutukseen ja työllistymiseen, kun ryhmien myötä tieto eri vaihtoehdoista kasvoi. Päämäärätietoisien ja myönteisen orientaation ja suunnitelmien herättely onkin keskeisessä roolissa nuorten tulevaisuuden kannalta (Vertanen 2008, 16). Lisäksi on hyvä muistaa, että aikuistuvalla nuorella oman alan ja paikan hakeminen on luonteva vaihe elämässä ja kehityskulut ovat aina yksilöllisiä. Myös vaikeuksia koulutus- ja työelämäpoluilla kohdanneilla nuorilla on mahdollisuus yhteiskuntaan kiinnittymiseen. (Kuronen 2010, 330.)

”Kyllä Toimi-hanke vahvisti näkemystä, että tästä tulee vielä jotain. Se loi uskoa siihen, että kyllä kotoa pääsee pois, vaikkei aina uskoisi, kun kaikkialta tulee kielteisiä vastauksia. Niiden ei kannata kuitenkaan lannistaa. Kyllä se aina jossain vaiheessa nappaa.” H1

5.3 Muutoksen tukeminen

Muutoksen tukeminen -pääteema kertoo haastateltavien ajatuksia muutoksesta ja tukemisesta Toimi!-hankkeen ryhmiin osallistumisen jälkeen, tuo lisää ja täydentää edellisessä alaluvussa esille tulleita tietoja hankkeen merkityksestä muutoksen tekemisessä nuorten kokemana sekä avaa niitä tekijöitä, jotka ovat auttaneet ja tukeneet nuoria muutoksen tekemisessä. Nuoret kokivat, että pääosin hanke tuki heitä muutoksen tekemisessä ja kasvatti uskoa tulevaan. Alateemoja ovat ryhmät muutoksen edesauttajina, kokemus aiemman tuen riittämättömyydestä ja kokemus hyvästä tuesta.

5.3.1 Ryhmät muutoksen edesauttajina

Kaikilla haastateltavalla oli kokemus, että heidän elämäntilanteessaan oli tapahtunut muutosta Toimi!-hankkeen aikana ja hankkeen ryhmillä oli merkitystä muutoksen tekemisessä. Seitsemän haastateltavaa piti ryhmien roolia isona muutoksen tekemisessä. He kuvasivat muutosten liittyvän aiempaa myönteisempään ja selkeämpään tulevaisuuden kuvaan, itseluottamuksen kasvuun ja arjen sisältöjen lisääntymiseen. Ainoastaan yksi haastateltava koki, ettei hankkeella ollut suurta merkitystä muutoksen tekemisessä. Hän kuitenkin sanoi hyötynsä hankkeesta, mutta muutoksen tekemisen kannalta hän piti käymiään työkokeiluja tärkeämpinä. Ne olivat antaneet hänelle enemmän muun muassa tulevaisuuden suuntaa. Tämän haastateltavan mukaan hankkeen tuoma apu ja tuki liittyi lähinnä sosiaalisten ympyröiden laajentamiseen ja itselle mielekkääseen tekemisen mahdollistamiseen.

Seitsemän haastateltavan mukaan tulevaisuuteen liittyvä muutos koski suunnitelmien selkiytymistä. Aiempi näköalattomuus alkoi väistyä, ja hankkeen ryhmät auttoivat nuoria löytämään ja näkemään uusia tulevaisuuden polkuja.

”Toimi-hankkeessa löysin alan, joka kiinnostaa. Haen nyt sitä opiskelemaan. Kyllä hankkeesta oli hyötyä, kun sain asiat kondikseen. Muuten en olisi varmaan edennyt mihinkään.” H4

”Ryhmän kautta tuli uutta polkua. Se auttoi selkeyttämään suunnitelmia. Sen kautta sain sitten töitä ja oma opiskelualakin löytyi.” H6

Myös kahdella haastateltavalla, jotka olivat haastatteluhetkellä vielä ryhmissä mukana, oli katse tulevassa ja kokemus siitä, että hankkeen ryhmät olivat vieneet tulevaisuuden suunnitelmia eteenpäin.

”Meidän ryhmän pomo on keskustellut meidän kanssa siitä, että mitä me tehdään projektin jälkeen. Hän on kannustanut meitä hakemaan sinne, minne haluamme, It’s your life -tyylisesti. Hän on tuonut esille, että meidän pitää itse päättää, mitä me tehdään elämällemme, eikä antaa muiden määrätä. Mäkin oon vielä aika nuori, ja vaihtoehtoja on monia. Jos haluan oikeasti opiskelemaan jotain, haen sinne täysillä. Hankkeen myötä mulla on nyt vahvistunut se, mitä haluan opiskella jatkossa.” H5

Toimi!-hankkeen jälkeen haastateltavat suuntasivat opiskelemaan ja/tai töihin. Haastatteluhetkellä työkokeilussa olleista kolmesta haastateltavasta kaksi oli hakeutumassa opintojen pariin ja yksi töihin. Myös työharjoittelussa ollut haastateltava oli aloittamassa opintoja. Työkokeilussa ja työharjoittelussa olleet haastateltavat olivat hakeutumassa nimenomaan niille aloille, joilla he olivat olleet työkokeilussa ja työharjoittelussa. Vielä ryhmissä mukana olleet kaksi haastateltavaa suunnittelivat niin ikään opiskelua. Jo koulutuksessa ollut haastateltava toivoi, että hän työllistyisi alalle, jota opiskeli. Työssä oleva haastateltava taas suunnitteli lisäkoulutuksen hankkimista. Haastateltavista viisi koki löytäneensä uuden alan Toimi!-hankkeen tuella. Kaksi haastateltavaa taas koki, että hanke vahvisti uskoa aiemmille mielenkiinnon kohteille ja laajensi työ- ja opiskeluvaihtoehtoja, joissa niitä voisi hyödyntää.

Tulevaisuuden suunnitelmien selkiytymisten lisäksi haastateltavien suhde tulevaisuuteen muuttui aiempaa myönteisemmäksi. Myös itseluottamus lisääntyi. Kun tulevaisuus ei näyttäytynyt enää epämääräiseltä ja epäselvältä möykyltä vaan enemmän suunnitellulta ja ehkä jotain hyvää tuovana, se kasvatti uskoa omaan pärjäämiseen. Niin ikään hankkeessa tekeminen ja toimiminen lisäsi itseluottamusta. Moni huomasi pärjäävänsä ja osaavansa monenlaista sekä olevansa ylipäättään kykenevä osallistumaan työelämään tai koulutukseen.

”Hanke starttasi muutoksen, ja sen kautta pääsin työkokeiluun. Se kaikki on parantunut itsetuntoa. Kyseenalaistin ihan turhaan itseäni ja pidin huonompana, kun en saanut töitä. Työkokeilussa oon huomannut, että pärjään ihan hyvin ja

muhun luotetaan. En olekaan mikään riippakivi. Pelkäsin turhaan, ettei musta ole työntekijäksi, kun olin ollut monta vuotta ilman työtä.” H3

Arjen sisältöjen muutos oli haastateltaville muun muassa vuorokausirytmien paranemista, itsestä huolehtimista, sosiaalisten suhteiden laajentumista ja mielekkään tekemisen löytämistä. Seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee, että haastateltava koki ryhmään osallistumisen tuovan muutosta sekä arjen sisältöön, tulevaisuuden suunnitelmiin että itseluottamukseen.

”Ryhmä antoi suunnan muutoksille. Kaikki, mitä Toimi-hankkeen jälkeen on tapahtunut, on sen ansiota. Unirytmii ei ole mennyt huonoksi, ja myin tietokoneenkin pois (pelasi aiemmin paljon). Tää on ollut muutosten vuosi. Vähän aikaan sitten luulin, että tulen olemaan tulevaisuudessakin työttömänä. Nyt haluan oikeasti eteenpäin. Aiemmin en edes uskonut siihen, että saisin töitä. Nyt se on muuttunut ja mulla on paljon suunnitelmia. On tullut uskoa ja luottoa. Tää on niin kuin uusi mahdollisuus.” H8

Hankkeen ryhmät toimivat monelle haastateltavalle eräänlaisina muutoksen alullepanijoina ja moottoreina. Muutoksella tarkoitan nuorten koulutukseen, työelämään ja harrastuksiin kiinnittymistä sekä kokemusta oman elämäntilanteen parantumisesta ja tulevaisuuden suunnitelmien kirkastumisesta. Samalla ryhmät vahvistivat nuorten osallisuutta tukemalla heidän kiinnittymistään yhteiskuntaan. Osallisuuden vahvistuminen näkyi sekä toiminnallisesti että yhteisöllisesti, kun nuorten sosiaalinen elämänpiiri kasvoi ja toimintakyky parani. Niin ikään voi tulkita, että nuorten osallisuus omaan elämäänsä lisääntyi, sillä he alkoivat kokea tulevaisuutensa ja itsensä aiempaa myönteisemmässä valossa. Osallisuudessa onkin kyse paljolti yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta sekä kokemuksesta omista voimavaroista ja pystymisestä (Gretschel 2007, 245–246.)

Osallisuuden vahvistuminen ei välttämättä vaatinut vielä nuoren pääsyä oikeaan työhön tai haluttuun opiskelupaikkaan, vaan esimerkiksi eräs nuori koki pelkästään ryhmään osallistumisen tuoneen elämään uusia kavereita ja harrastuksia sekä selkiyttäneen tulevaisuutta. Vaikka hän oli ryhmän jälkeenkin virallisesti työtön, nuoren elämässä oli mielekäästä tekemistä, yhteisöihin kuulumista, sosiaalisia kontakteja ja tulevaisuuden suunnitelmia. Nuoren tilanteessa tapahtui siis muutosta ja liikkuvuutta siitä huolimatta, että virallinen status pysyi ennallaan. Osallisuus on kontekstisidonnaista, ja nuorilla on haasteellisissakin elämäntilanteissa

mahdollisuus selviytymiseen, jos katse käännetään myönteisiin asioihin ja tulevaisuuden rakentamiseen (Lämsä 1999, 96).

Vaikka ryhmät toimivat muutoksen alullepanijoina, muutama nuori korosti myös sitä, että nuorella pitää olla omaa halua ja kiinnostusta muutoksen tekemiseen.

”Mua ei ole kenenkään tarvinnut potkia eteenpäin. Se halu on kummunnut itsestäni. Kyllähän sitä välillä kuulee ulkopuolelta kannustavaa puhetta, että jaksan yrittää, vaikka en oo mistään helpoista olosuhteista lähtenyt. Ja kaverit on uskonut, että tästä vielä jotain tulee, mutta kyllä se on paljon itsestäkin kiinni, haluaako mennä eteenpäin ja tehdä muutoksia.” H1

”Kukaan toinen ei voi käskää aikuista ihmistä tekemään jotain. Ei silloin ole motivaatiotakaan. Jos pakotetaan johonkin, ei sinne huvita mennä ja jutut jää kesken.” H2

Haastateltavien puheen voi tulkita niin, että heidän mielestään ulkopuoliset toimijat voivat kannustaa ja tukea nuorten mahdollisuuksia, mutta ilman omaa halua muutoksen tekeminen ei onnistu.

5.3.2 Kokemus aiemman tuen riittämättömyydestä

Kun keskustelimme haastateltavien kanssa Toimi!-hankkeen merkityksestä muutoksen tekemisessä, puhe kääntyi kaikkien kanssa aiemmin saatuun tukeen. Siihen, miten muun muassa koulussa ja kotona oli ohjattu ja autettu koulutus- ja alavalintojen tekemisessä. Haastateltavista vain yksi koki saaneensa riittävästi tukea peruskoulun jälkeisiin opintoihin sekä koulusta että kotoa. Muut haastateltavat kokivat, että he olisivat tarvinneet enemmän tukea ja ohjausta tulevaisuutta varten erityisesti yläkoulussa, mutta myös myöhemmin. Haastateltavat kertoivat, että he hakivat peruskoulun jälkeisiin ammatillisiin opintoihin muun muassa kavereiden perässä, hetken mielihoiteesta tai jopa vitsinä. Lukioon hakeuduttiin esimerkiksi siksi, että sen koettiin antavan lisää mietintäaikaa. Varsinkin peruskoulun antama tuki ja ohjaus jatko-opintoihin koettiin heikoksi. Tärkeintä vaikutti monen haastateltavan mukaan olevan se, että nuori vain haki jonnekin, ei se, kiinnostiko ala oikeasti nuorta. Seuraavassa aineisto-

otteessa kaksi ammatillisiin opintoihin hakeutunutta haastateltavaa kuvailee peruskoulun antamaa ohjausta:

”Koulusta tuli kyllä huonosti tukea ja ohjausta. Olisi ollut kiva nähdä vaikkapa valmistuneita ihmisiä, jotka olisi kertoneet työstään, että mitä heistä oli tullut opiskeluiden jälkeen. Menin silloin ihan täysin kavereiden perässä, kun olin nuori ja tyhmä. Nyt tekisin eri tavalla. Olisin tarvinnut siinä hommassa apua koulun puolelta. En sitten myöhemmin hakenut sen alan töitäkään, koska se ei tuntunut yhtään omalta jutulta.” H6

”Ei ne oikeastaan neuvoneet mua alan valinnassa. En tiedä, johtuiko se siitä, että olin erityisluokalla. Koulusta tuli vihkot, joissa oli aloja, joille voi hakea. Ajattelin, että onpas mulla vähän vaihtoehtoja. Sitten katsoin, mitä ne vaativat, ja ajattelin, että vaihtoehtoja on vielä vähemmän. Oli valittava jokin, joka voisi kiinnostaa, ilman tietoa siitä, mitä se on. Menin sitten samaa alaa opiskelemaan, missä isä ja veli olivat olleet, kun en muuta keksinyt, ja meinasin lopettaa sen jo ekan syksyn jälkeen. Ala ei kiinnostanut, mutta kävin koulun loppuun, vaikka olinkin paljon pois.” H8

Lukion käyneistä kolmesta haastateltavasta kaksi koki lukion antaman tuen ja ohjauksen parempana kuin peruskoulun, mutta yhden mukaan lukiokin suoriutui näistä tehtävistä heikosti. Hän kuvaa saamaansa tukea seuraavassa aineisto-otteessa:

”En saanut peruskoulussa tukea opiskelevalintoja kohtaan. Se oli vähäistä, ja yläasteikäisenä sitä ei edes oikein ymmärtänyt. Lukiossa ohjaus oli vielä vähäisempää. Oikeastaan viimeisenä vuonna alettiin puhua, että mitä tekisi lukion jälkeen. Mun mielestä olisi pitänyt käydä oppilaskohtaisesti läpi toiveita ja odotuksia, mutta aika paljon yksin piti selvittää. Itse, kun olen vähän ujompi, en oikein osannut kysellä. Ja onhan lukioikäinen tosi nuori päättämään isoista asioista, kuten mitä haluaa tehdä elämällään. En saanut tukea omalta perheeltäkään, kun ei meillä kauheasti keskusteltu eikä kannustettu. Olin silloin ihan hukassa ja myös yksin niiden juttujen kanssa.” H7

Aineisto-otteista ilmenee, että haastateltavat jäivät alavalintojensa ja tulevaisuuden pohdintojensa kanssa melko yksin. Päätökset jatko-opinnoista tehtiin usein sattumanvaraisesti ja hataralta pohjalta. Henkilökohtaista tukea ja ohjausta, jota olisi kaivattu, tuli kouluista vähän. Tuen antaminen jäi enemmän vanhempien ja muiden läheisten varaan, mutta monella haastateltavalla myös tältä suunnalta saatu tuki oli ohutta. Osa haastateltavista valitsi alan menemällä vain muiden perässä tai aiemman mallin mukaan esimerkiksi niin, että jos vanhempi oli käynyt ammattikoulussa tietyn linjan, lapsi valitsi saman eikä edes ajatellut muita vaihtoehtoja.

Koulutustaustan onkin todettu herkästi periytyvän, ja esimerkiksi yliopistokoulutuksen saaneiden vanhempien lapset hankkivat todennäköisemmin yliopistokoulutuksen (Myrskylä 2009; Karhunen & Uusitalo 2017, 302). Myös vanhemmilta ja muilta läheisiltä saadun tuen suhteen nuoret ovat eriarvoisessa asemassa, ja näyttää siltä, ettei esimerkiksi koulu pysty riittävästi paikkaamaan tuen puutetta niiden nuorten kohdalla, jotka eivät sitä kotoa saa. Esimerkiksi yksi haastateltava kuvasi, että hän olisi toivonut aikuisten tukea jo alakouluvuosina keskellä vaikeaa perhetilannetta.

”11–12-vuotiaasta asti olisin toivonut, että aikuiset olisivat ollut enemmän läsnä, mutta olin yksin, kun isä oli ryyppyreissuilla ja äiti asui muualla. Kavereita kyllä oli, mutta koulusta ei tukea tullut. Toisaalta en kyllä siellä paljon asioistani ja kotioloistani huudellut, kun tiesin, että siitä tulis vain virastoissa juoksemista.”

H1

Lapsuuden huono-osaisuus kietoutuukin voimakkaasti huono-osaisuuteen aikuisuudessa. Mikäli ylisukupolvisiin ketjuihin halutaan puuttua, perheiden ongelmiin tulisi tarttua hanakammin (Pekkarinen 215a, 176), ja nuorten tukemiseen liittyvät kehittämishaasteet paikallistuvat erityisesti peruskoulun yläluokille ja ammatilliseen koulutukseen (Kuronen 2010, 324).

5.3.3 Kokemus hyvästä tuesta

Kun haastateltavat puhuivat aiemman tuen riittämättömyydestä, esiin tuli se, millaisena he kokivat hyvän tuen. Lisäksi haastateltavat kuvasivat, mitkä Toimi!-hankkeen kautta tulleet

tekijät heidän mielestään auttoivat ja tukivat heitä muutoksen tekemisessä. Hankkeen antaman avun ja tuen he kokivat hyvänä.

Haastateltavien mukaan hyvä tuki on ennen kaikkea nuoren aitoa kuuntelemista ja elämäntilanteen yksilöllistä huomioimista. Eräs kuntoutuksissa ollut nuori oli kyllästynyt ulkopuolisten puheisiin opiskeluiden tärkeydestä ja koki sen käskyttämisenä, joka sai hänet vastustamaan neuvoja. Haastateltavan mielestä hänen omia näkemyksiään ei ollut riittävästi kuultu.

”Kuntoutusterapeutit ja muut on ohjanneet mua tosi paljon opiskelemaan. Se ei ole hyvä juttu, kun ne sanovat, että sä menet sinne kouluun, koska oot nuori. Muita perusteluita ei tule. Siitä tulee sellainen olo, että en mene, koska te käskette. Mun mielestä mua ei ole oikeasti kuunneltu läheskään kaikissa paikoissa.” H2

Eräs haastateltava määritteli onnistuneen tukemisen sekä nuoren kuuntelemiseksi että mukaan ottamiseksi niin, että nuori on itse miettimässä tilannettaan.

”Hyvä tukeminen on kuuntelemista ja sitä, että yritetään yhdessä keksiä ratkaisua ja saada asiaa jotenkin eteenpäin.” H3

Yhdessä miettimisen tärkeydestä puhuivat muutkin haastateltavat. He kokivat, että merkittävää on juuri se, että nuori osallistuu itse tulevaisuutensa pohtimiseen eikä ajatuksia eikä tulevaisuuden polkuja tarjoilla valmiina. Samoin he toivoivat nuorten elämäntilanteiden yksilöllistä huomioimista. Haastateltujen mukaan työntekijöiden rooli on erilaisten vaihtoehtojen ja näkökulmien esille tuomista, kannustamista ja suunnan etsimistä yhdessä nuoren kanssa. Haastateltujen mielestä nämä edellä mainitut tekijät toteutuivat Toimi!-hankkeen ryhmissä, kuten seuraavista aineisto-otteista on huomattavissa:

”Hankkeessa oli hyvää se, että etsittiin yhdessä suuntaa. Mua neuvottiin ja autettiin löytämään paikkoja, jotka vois sopia just mulle. Siitä on ollut mulle paljon apua, kun oon päättänyt, mitä teen. Nyt oon löytynyt sen, mikä mun juttu voisi olla.” H4

”Hankkeen tuki on ollut asioista yhdessä keskustelua ja uusien näkökulmien tuomista. Sitä kautta oon alkanut miettimään myös omia suunnitelmia.” H5

Kuuntelemisen ja yhdessä miettimisen ohella haastateltavat kokivat vahvuuksien ja voimavarojen korostamisen tukevan heitä eteenpäin. Hyvänä pidettiin esimerkiksi sitä, että hankkeen ryhmissä nuoret työskentelivät omien osaamistensa ja taitojensa pohjalta sekä niitä myös vahvistettiin. Vahvuuksien esille tuominen tuotti myönteistä ilmapiiriä sekä uskoa omaan kykyihinkin ja tulevaisuuteen.

”Mulle on tullut uskoa ja luottamusta tulevaan. Meitä oli siinä sekalainen sakkii, joka oli samanlaisessa tilanteessa, ja kaikki tekivät juttuja omien vahvuuksien mukaan. Ne sai jotenkin meistä kaivettua sen, missä ollaan hyviä. Se kannusti eteenpäin ja toi paljon hyvää hankkeen jälkeen. Vähän aikaan sitten luulin, että tulen olemaan tulevaisuudessakin työttömänä. Nyt haluan oikeasti eteenpäin. Tää on niin kuin uusi mahdollisuus.” H8

Myös luottamus nuoreen näyttäytyi tärkeänä elementtinä. Se kannatteli eteenpäin, kuten eräs hankkeen kautta työharjoittelussa ollut nuori kuvasi:

”Kun ihmisillä on luottamus muhun ja oon tasavertaisena muiden työntekijöiden kanssa, se tuo voimia itselle. Kyllä hanke aloitti muutoksen, jossa elämänpiiri on kasvanut ja tulevaisuuden suunnitelmat selkeytyneet.” H3

Nuoret siis kokivat, että hankkeen kautta tulleet muutoksen tekemisessä auttavat ja tukevat tekijät olivat nuoren kuuntelemista, yhdessä miettimistä ja vahvuuksien korostamista. Nuoret myös kokivat, että heidän oma elämäntilanteensa huomioitiin, heihin luotettiin ja heidät kohdattiin yksilöllisesti kunkin nuoren omista tarpeista ja lähtökohdista käsin. Lisäksi nuoret olivat tiiviisti mukana ryhmien työskentelyssä ja toiminta muodostui heidän ympärilleen. Moni nuori arvosti sitä, että hanke oli vapaaehtoinen, mikä edesauttoi sitä, että toiminta lähti nuorista käsin. Näiden kaikkien tekijöiden voi katsoa edistäneen nuorten osallisuutta. Osallisuutta ja nuoren kokemusta yhteiskuntaan kuulumisesta ja hyväksytyksi tulemisesta yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä vahvistavatkin juuri yksilöllisten lähtökohtien huomioiminen sekä luottamuksellinen ja kunnioittava kohtaaminen (Närhi, Kokkonen & Matthies 2013, 141, 145).

Lisäksi nuorten osallisuutta voidaan edistää vahvuuksia ja voimavaroja korostamalla sekä niitä vahvistamalla (Raunio 2006, 47–48).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielmani tehtävänä on ollut tutkia Toimi!-hankkeen merkitystä muutoksen tekemisessä hankkeeseen osallistuneiden nuorten kokemana. Olen tarkastellut sitä, miten nuoret ovat kokeneet hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä, sekä sitä, mitä nämä muutoksen tekemisessä auttavat tekijät ovat nuorten kokemana olleet.

Olen tietoinen siitä, että haastateltujen nuorten elämässä on saattanut olla myös muita muutoksen tekemisessä auttavia ja tukevia henkilöitä sekä tapahtumia, enkä voi tämän tutkielman puitteissa tietää, mitkä muutokset ovat nimenomaan Toimi!-hankkeen aikaansaamia. Siksi tutkielman fokus on siinä, miten nuoret ovat itse kokeneet Toimi!-hankkeen auttavan ja tukevan heitä mahdollisten muutosten tekemisessä. Nuorten kokemukset kertovat siitä, millaisena he kokevat hankkeen merkityksen muutoksen tekemisessä, vaikka heidän elämässään olisi samanaikaisesti tapahtunut muitakin muutosta edistäviä tekijöitä.

Tutkielmani tulosten mukaan haastattelemani nuoret kokivat, että hankkeen ryhmät olivat auttaneet ja tukeneet heitä muutoksen tekemisessä. Ennen hanketta monella nuorella oli näköalattomuutta ja toivottomuutta tulevaisuuden suhteen. Heillä oli myös alakuloa ja heikkoa itseluottamusta sekä kokemusta arjen sisällöttömyydestä. Hankkeeseen osallistuminen oli kaikille myönteinen ja yhteisöllinen kokemus, joka selkiytti tulevaisuuden suunnitelmia, lisäsi itseluottamusta ja uskoa omaan tulevaisuuteen sekä toi sisältöä ja rutiinia arkeen. Haastateltavat nuoret kokivat, että hankkeen ryhmät toimivat muutoksen alullepanijoina sekä auttoivat ja tukivat muutoksen tekemisessä. Samalla nuoret toivat esille, että heidän saamansa aiempi tuki koulutus- ja alavalintojen tekemiseen oli ollut pääosin riittämätöntä. Hankkeen kautta tulleina muutoksen tekemisessä auttavina ja tukevinä tekijöinä nuoret pitivät yhdessä miettimistä ja vahvuuksien korostamista sekä sitä, että heitä kuultiin, heidän elämäntilanteensa huomioitiin, heidät kohdattiin yksilöllisesti ja heihin luotettiin. Lisäksi moni nuori arvosti hankkeen vapaaehtoisuutta.

Haastateltujen nuorten kokemukset muutoksen tekemisessä auttavista ja tukevista tekijöistä ovat yhteneväisiä luvussa kolme esittelemieni aiempien tutkimusten tulosten kanssa. Nuorten

auttamisessa ja tukemisessa tärkeiksi tekijöiksi on havaittu muun muassa yksilöllisesti räätälöidyt ja elämäntilanteet huomioivat palvelut (esim. Harkko ym. 2016, 130; Suikkanen ym. 2004, 222). Myös kunnioittava kohtaaminen, luottamuksellisuus, tasavertaisuus, dialogisuus sekä tunne kuulluksi tulemisesta ja oman toiminnan merkittävydestä edistävät niin nuorten kanssa tehtävää onnistunutta työskentelyä kuin osallisuutta yhteiskuntaan. Lisäksi vapaaehtoisuus, kannustava ilmapiiri ja todellisten mahdollisuuksien tarjoaminen saavat nuoria mukaan palveluihin ja tukitoimiin. Sen sijaan taloudellisilla pakotteilla uhkaamisesta ei ole yleensä hyötyä. (Era & Koskimies 2013, 80–81; Närhi ym. 2013, 141, 145; Palola ym. 2012, 65–66.)

Aiemmissä tutkimuksissa on todettu niin ikään, että keskeisessä roolissa nuorten auttamisessa ja tukemisessa on eri toimijoiden välinen yhteistyö (mm. Harkko ym. 2016, 130–131; Suikkanen ym. 2004, 223). Toimi!-hankkeen yhtenä tavoitteena olikin kolmannen sektorin ja julkisen puolen moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen. Haastattelemiini nuoret eivät kuitenkaan puhuneet eri toimijoiden yhteistyöstä tai sen puutteesta vaan fokus oli ryhmien toiminnassa ja omassa elämässä tapahtuneissa muutoksissa.

Vaikka Toimi!-hankkeen päävastuullisena vetäjänä oli julkinen puoli, Hämeenlinnan kaupunki, hankkeen rooli oli melko epävirallinen ja hankkeeseen osallistuminen vapaaehtoista. Saattaa olla, että juuri vapaaehtoisuus ja hankkeen asema TE-palvelujen ja sosiaalitoimiston kaltaisten virallisten instituutioiden ulkopuolella, joiden tehtäviin kuuluvat kontrollointi ja päätösten tekeminen, teki hankkeesta nuorille helposti lähestyttävän. Hankkeen työntekijöiltä puuttuivat viranomaisten velvollisuudet sekä päätösvalta ja -vastuu, mikä heijastuu aina jollain tavalla työskentelysuhteeseen ja voi tuoda ristiriidan osallisuuden syvenemiselle (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 141). Ilman kontrollia ja pakotteita Toimi!-hankkeessa työntekijöiden ja nuorten suhde vaikutti muodostuvan kumppanuuteen perustuvaksi ja rinnakkain työskentelyksi. Nuorten elämää ja mahdollisia muutostarpeita mietittiin ja jäseneltiin yhdessä. Työskentely hankkeen ryhmissä muodostui nuorten ympärille ja oli erästä haastateltavaa siteeraten mukavaa tekemistä kaveriporukassa. Lähtöasetelma työntekijöiden ja nuorten kohtaamisille oli siis epämuodollinen, tasavertainen ja vapaaehtoisuuteen perustuva. Kirsi Juhila (2006, 103–104) kutsuu tämänkaltaista työskentelysuhdetta kumppanuussuhteeksi, jossa oleellista on juuri rinnakkain ja yhdessä toimiminen ilman asiakkaan ja työntekijän roolien välistä hierarkiaa.

Kati Närhen ym. (2013, 144) mukaan nuorten osallisuus ja toimijuus on sitä vahvempaa ja aktiivisempaa, mitä enemmän palvelut pystyvät kohtaamaan nuoria aidosti ja tarjoamaan heille todellisia vaihtoehtoja elämäntilanteissa tärkeisiin kysymyksiin. Vapaammissa kehyksissä toimivilla palveluilla on myös enemmän edellytyksiä tukea näitä tavoitteita, ja esimerkiksi kolmannen sektorin palvelut pystyvät etäännyttämään kontrollin palveluistaan. Tavoiteltaessa osallisuutta ja aktiivista kansalaisuutta, palvelujärjestelmältä vaaditaan organisaatiolähtöisyyden sijaan sitä, että nuorta kunnioitetaan aidosti, hänet otetaan vakavasti ja hänelle jaetaan valtaa. Kokemus hyväksyttynä osana yhteiskuntaa olemisesta luo samalla pohjaa aktiiviselle osallistumiselle yhteiskunnassa. (Emt., 144–145.)

On mielenkiintoista pohtia, missä määrin virallisten instituutioiden työntekijät pystyvät karistamaan kohtaamisissaan nuorten kanssa edustamiensa instituutioiden usein jäykkiä ja byrokraattisia rooleja ja onko kohtaamisiin yhdistettävissä vapaammissa kehyksissä tapahtuvien kohtaamisten myönteisiä elementtejä, jotka edistäisivät nuorten kokemusta hyvästä tuesta ja auttamisesta. Lienee selvää, että ainakin nuorten kuunteleminen, kunnioittaminen ja kannustaminen ovat kenen tahansa työntekijän toteutettavissa huolimatta siitä, liittyykö työskentelysuhteeseen kontrollia. Sen sijaan todellisten mahdollisuuksien tarjoaminen nuorille, esimerkiksi sopivien työpaikkojen tai tukipalveluiden muodossa, on riippuvaista yhteiskunnallisista rakenteista ja poliittista päätöksistä, ei yksittäisten työntekijöiden tahdosta.

Myös Mirja Määtän ym. (2016, 32) mukaan keskeistä nuorille suunnatuissa toiminnoissa on vapaaehtoisuus, nuorten kunnioittaminen ja tarpeiden huomioiminen sekä nuorten mahdollisuus pysyvään yhteiskunnalliseen kiinnittymiseen. Näitä tekijöitä on korostettu kansainvälisissä tarkasteluissa, ja niiden tulisi ulottua hallintoon asti. Mikäli toiminnoissa on kontrollia ja pakollisia elementtejä, ne tulisi tehdä nuorille näkyviksi, avoimiksi ja perustelluiksi (emt., 32).

Osallisuuden näkökulmasta Toimi!-hankkeen ryhmät vahvistivat haastateltujen nuorten osallisuuden kokemusta ja yhteiskuntaan kiinnittymistä. Nuorten sosiaalinen elämänpiiri kasvoi ja toimintakyky parantui. Lisäksi he alkoivat kokea tulevaisuutensa ja itsensä aiempaa myönteisemmässä valossa. Hankkeen ryhmissä osallisuutta edistivät nuorten tunne kuulluksi tulemisesta, yksilöllinen ja elämäntilanteet huomioiva kohtaaminen, vahvuuksien korostaminen sekä yhdessä miettiminen ja tekeminen. Nuoret olivat toiminnan keskiössä. Osallisuutta ja hyvinvointia voidaankin tukea paitsi kunnioittavalla ja yksilöllisellä

kohtaamisella myös vahvistamalla sosiaalisia verkostoja ja kiinnittymistä normaaleihin arjen rakenteisiin (Raunio 2006, 94).

Suomalaisista lasten ja nuorten palvelukokemuksia tarkastelleista tutkimuksista ja selvityksistä koonnin tehneiden Marja Peltolan ja Jenni Moisio (2017, 21–22) mukaan osallisuuden tavoite on yhä laajemmin tunnistettu, mutta läpi palvelusektorien esille nousee kokemuksia toimijuuden ja näkemysten sivuuttamisesta, pinnallisesta huomioimisesta sekä vaikutusmahdollisuuksien puutteesta. Kirjoittajat toteavat, että osattomuuden, ohipuhumisen ja mielipiteiden sivuuttamisen kokeminen on edelleen liian yleistä. Osallisuuden toteutuminen vaatisi muun muassa erilaisten toimijuuden muotojen tunnistamista ja arvostamista, rakenteellisten esteiden purkamista sekä yhdenvertaista palveluiden saatavuutta ja niissä saatua kohtelua. (Emt., 45.)

Osallisuuden toteutuminen linkittyy myös ihmisoikeuksiin, ja mikäli osallisuutta halutaan syventää palveluiden käyttäjiä tulisi oikeasti kuunnella, jakaa heille valtaa ja nostaa heidät työskentelyn keskiöön (Fleming 2012, 42–43). Perustason työntekijöiden on kuitenkin vaikea muuttaa nuorten osallisuutta heikentäviä yhteiskunnan rakenteellisiä epäkohtia. Osallisuuden esteinä ovat niin järjestelmälähtöisyys, byrokratiakeskeisyys, suuret asiakasmäärät kuin resurssipula. (Närhi ym. 2014, 241.) Toimi!-hankkeessa osallisuuden edistäminen näytti haastateltujen kokemuksen mukaan liittyvän nuorten erilaisten toimijuuksien vahvistamiseen.

Kiinnostavaa tutkielmani tuloksissa on muun muassa se, että suurin osa haastatelluista nuorista koki aiemman koulutus- ja alavalintaan liittyvän tuen riittämättömäksi. Ainoastaan yksi haastateltava sanoi saaneensa riittävästi tukea sekä koulusta että perheeltään. Olisi mielekästä selvittää, miten paljon erityisesti ammatillisessa koulutuksessa ongelmana olevat opintojen keskeyttämiset ja runsaat poissaolot johtuvat siitä, että osa nuorista on hakeutunut aloille, jotka eivät ole olleet heille alunperinkään sopivia. Ala on saatettu valita sattumanvaraisesti ilman tietoa sen todellisesta sisällöstä. Tulevaisuudesta päättäminen yhdeksännellä luokalla onkin monelle nuorelle vaativa tehtävä. Lukio antaa lisäaikaa mietinnälle. Sen sijaan ammatillinen koulutus vaatii nuorilta aikuismaista työelämäkykyä, jota ei kaikilta löydy. (Souto 2014, 19–20.)

Tutkielmani tulosten perusteella näyttää siltä, että koulun nuorille antama ohjaus on puutteellista. Perheet eivät aina pysty paikkaamaan puuttuvaa tukea. Nuoret, jotka saavat tukea

ja ohjausta perheiltään, ovatkin paremmassa asemassa kuin ne nuoret, jotka eivät sitä saa. Mikäli perheeltään vähän tukea saavat nuoret eivät saa tukea koulustakaan, he jäävät asian kanssa yksin. Ei ole ihme, jos he tekevät epäonnistuneita valintoja. Perheellä on vaikutusta nuoren koulutukseen, ja perheen, niin vanhempien kuin sisarusten, antama taloudellinen ja emotionaalinen tuki sekä odotukset heijastuvat nuoren valintoihin (Tolonen 2005, 60–61).

Perheeltä saatu tuki tai sen puute liittyvät olennaisesti nuorten hyvinvointiin myös muilla elämäntilanteilla kuin koulutuksessa (Lämsä 2009,18). Ilman tukea jäävät nuoret ovatkin suuremmissa vaaroissa jäädä yhteiskunnan perusinstituutioiden, kuten koulutuksen ja työelämän, ulkopuolelle, ja lapsuudenperheiden ongelmilla on taipumusta uusiutua aikuisena aiheuttaen ylisukupolvisia ketjuja (Pekkarinen 2015a, 176). Lapsuudenperheeltä saadut eväät ja lähtökohdat voivat heijastua pitkälle aikuisuuteen, eivätkä kaikki nuoret ponnista aikuisuuteen samalta lähtöviivalta. Jos yhteiskunnassa halutaan tasata eroja lähtökohdissa ja tarjota tasa-arvoisia mahdollisuuksia kaikille nuorille, erityisesti peruskoulun antama tuki on tärkeässä roolissa. Sen kyky tukea nuoria ei kuitenkaan välttämättä ole riittävää. Esimerkiksi Ilpo Kurosen (2010, 335) mukaan koulutus ei onnistu tasa-arvoistamisen tavoitteessaan ja muun muassa opinto-ohjauksessa on puutteellisuksia. Varsinkin ulkopuolelle jääneiden ja perheissään vaikeuksia kohdanneita nuoria tulisi tukea nykyistä kokonaisvaltaisemmin (emt., 326).

Sosiaalityön kannalta merkittävää tutkielmani tuloksissa on se, että tavoiteltaessa myönteistä muutosta ja onnistunutta tukemista, avainasemassa on työntekijän ja nuoren työskentelysuhte. Kirsi Juhilan (2006, 11) mukaan sosiaalityön ytimessä on juuri työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamiset, ja näissä kohtaamisissa muodostuu koko työskentelyn sisältö ja osapuolten roolit. Juhilan jäsentämiä sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden suhteita mukailen Toimi!-hankkeessa työntekijöiden ja nuorten suhteet muodostuivat kumppanuussuhteen kaltaisiksi, jossa oleellista oli rinnakkain ja yhdessä toimiminen (emt., 13–14).

Sosiaalityön näkökulmasta tärkeää tutkielmani tuloksissa on lisäksi se, että nuoret tarvitsisivat kouluvuosien aikana enemmän tukea koulutus- ja alavalintoihinsa. Lisätuen tarve on havaittu useissa tutkimuksissa, mutta silti opinto-ohjauksen resurssit ovat pienentyneet (Kuronen 2010, 335; Nykänen 2010, 147–148).

Nuorten tukeminen ei ole kuitenkaan vain koulun opinto-ohjauksen tehtävä, vaan yhteistyötä tarvitaan laajemmalla rintamalla nuorten kanssa työskentelevien, eri palvelusektoreilla toimivien työntekijöiden kesken. Ohjaukseen ja tukemiseen tarvitaan lisää yhteistä tietoa, koordinoitua sekä moniammatillisuuden huomioon ottaen johtamista. Esimerkiksi yhdeksännen luokan onnistunut ohjaus näkyy yleensä osuvampina toisen asteen valintoina. Ohut tieto jatkokoulutuksesta ja työelämästä taas saattavat johtaa opintojen keskeyttämisiin. (Nykänen 2010, 250–255.) Kaikki nuorten parissa toimivat työntekijät voivat tukea ja kannustaa nuoria tulevaisuuden suunnitelmissa sekä myönteisen tulevaisuusorientaation rakentamisessa. Erityisen tärkeää tämä on niiden nuorten kohdalla, jotka syystä tai toisesta jäävät ilman perheen ja muun lähipiirin tukea sekä tulevat vaikeista lähtökohdista. Nuoria tukemalla on mahdollista katkaista ylisukupolvisia huono-osaisuuden ketjuja ja edistää tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.

Tutkielmani tuloksia tulkittaessa tulee huomioida se, että olen haastatellut kahdeksaa Toimi!-hankkeessa mukana ollutta nuorta, jotka olivat muutoksen tekemisessä jo hyvässä vauhdissa. Heillä kaikilla oli ainakin yksi peruskoulun jälkeinen tutkinto, eikä kukaan heistä edustanut sitä osaa nuorista, jolta puuttuu toisen asteen tutkinto tai peruskoulun päättötodistus ja joiden yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä ollaan kaikkein huolestuneimpia. Silti kaikilla haastateltavillani oli ollut vaikeuksia sopivien koulutusvalintojen tekemisessä ja työkokemusta oli karttunut vähän tai ei lainkaan. Heillä oli siis ollut haasteita yhteiskunnan perinteisiin instituutioihin kiinnittymisessä ja kokemusta siitä, miten työntekijät voivat tukea nuoria muutoksen tekemisessä ja yhteiskunnallisessa osallisuudessa. Jatkossa olisi mielestäni mielenkiintoista tutkia ja paneutua tiiviimmin nuorten ja työntekijöiden väliseen vuorovaikutussuhteeseen ja sen muutoksen tekemistä edistäviin tekijöihin sekä nuorten että työntekijöiden kokemana. Se voisi antaa arvokasta tietoa laajemminkin sosiaalityön asiakastilanteisiin.

Prosessina tutkielman tekeminen oli minulle opettavainen kokemus ja korosti sosiaalityön ytimessä olevaa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen merkitystä. Samalla opin, että muutostyössä keskeistä on myönteinen ajattelu. Ratkaisujen löytäminen edellyttää työntekijältä vahvuksien näkemistä, vaikka nuori itse ei aina niitä näkisi. Huomion siirtäminen voimavaroihin mahdollistaa tilanteen tarkastelun osallisuuden ja toimijuuden näkökulmasta, eikä nuori jää vain passiiviseksi toimenpiteiden kohteeksi. (Greene, Lee & Hoffpauir 2005, 272.) Vaikka voimavarojen korostaminen ei riitä muuttamaan yhteiskunnan rakenteellisia epäkohtia, se voi kuitenkin yksilötasolla kannatella nuorta eteenpäin ja lisätä luottamusta

omaan selviytymiseen. Osa nuorista tarvitsee enemmän ulkopuolista kannustusta esimerkiksi vaikeiden lähtökohtien takia. Eräs monia epäonnistumisia ja vastoinkäymisiä kokenut haastateltavani kuvasi osuvasti kannustamisen ja tukemisen tärkeyttä:

”Kyllä mä uskon, että tästä mun elämästä jotain hyvää tulee. Jos itellä on välillä usko meinannu loppua, niin onneks kaverit ja työntekijät on tsempanneet. Se auttaa.”

LÄHTEET

- Aapola, Sinikka & Ketokivi, Kaisa (2005) Johdanto: Aikuistumisen ehdot 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.) Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 7–32.
- Barry, Monica (1998) Social Exclusion and Social Work: An Introduction. Teoksessa Monica Barry & Christine Hallet (toim.) Social Exclusion and Social Work. Issues, Theory, Policy and Practice. Lyme Regis Dorset: Russel House, 1–12.
- Beresford, Peter (2012) Philosophy Behind User Involvement. Teoksessa Sarah Carr & Peter Beresford (toim.) Social Care, Service Users and User Involvement. London: Jessica Kingsley Publishers, 17–25.
- Cederlöf, Petri & Gretschel, Anu & Kestilä, Laura & Kiilakoski, Tomi & Kuure, Tapio & Myllyniemi, Sami & Määttä, Mirja & Paakkunainen, Kari & Paju, Petri & Suurpää, Leena & Vehkalahti, Kaisa (2009) Nuorten syrjäytymistä koskevan tietämisen politiikka. Teoksessa Leena Suurpää (toim.) Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 27, 4–38.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>. Viitattu 5.10.2016.
- Chen, Yu-Wen (2011) Once a NEET always a NEET? Experiences of employment and unemployment among youth in a job training programme in Taiwan. International Journal Social Welfare 2011 (20), 33–42.
- Davis, John M. & Hill, Malcolm (2006) Introduction. Teoksessa E. Kay M. Tisdall, John M. Davis, Malcolm Hill & Alan Prout (toim.) Children, young people and social inclusion: Participation for what? Bristol: The Policy Press, 1–15.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2010) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–44.
- Era, Taina & Koskimies, Helena (2013) Mikä auttaa? Keskisuomalaisten asiakkaiden arviointeja ammatillisesta kuntoutuksesta ja aktivoinnista. Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 52–88.
- Fan, Weihua & Wolters, Christopher A. (2014) School motivation and high school dropout: The mediating role of educational expectation. British Journal of Education Psychology 84, 22–39.
- Fleming, Jennie (2012) Service User Involvement – What It Is and What It Could Be. Lessons from the Standards We Expect Project. Teoksessa Sarah Carr & Peter Beresford (toim.) Social Care, Service Users and User Involvement. London: Jessica Kingsley Publishers, 35–43.

Garland, David (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.

Greene, Gilbert & Lee, Mo Yee & Hoffpauir, Susan (2005) *The Languages of Empowerment and Strengths in Clinical Social Work: A Constructivist Perspective*. *Families in Society* 86 (2), 267–277.

Gretschel, Anu (2007). Nuori – ei asiakkaaksi, vaan vaikuttamaan nuorisotyön keinoin. Teoksessa Tommi Hoikkala & Anna Sell (toim.): *Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 76, 243–262.

Helsingin Sanomat 15.9.2016. Liiten, Marjukka Suomesta synkkä kuva maavertailussa: nuorista miehistä joka viides koulutuksen ja työvoiman ulkopuolella - ”Todella huolestuttava tulos”. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1473905792709?ref=hs-mob-etusivu-popular-latest-9>. Viitattu 28.9.2016.

Harkko, Jaakko & Lehikoinen, Tuula & Lehto, Sarita & Ala-Kauhaluoma, Mika (2016) Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi? Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 144.

Harrikari, Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 87.

Helne, Tuula (2002) Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 20–43.

Herranen, Jatta (2014) ”Kaikki on iha jees”. *Ammatillinen koulutus nuorten silmin*. *Nuorisotutkimus* 32 (4), 3–18.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.

Judén-Tupakka, Soila (2007) Askelia fenomenologiseen analyysiin. Fenomenologinen menetelmä empiirisessä tutkimuksessa. Teoksessa Ari Eronen & Eija Syrjäläinen & Veli-Matti Värrä (toim.) *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino, 62–90.

Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Karhunen, Hannu & Uusitalo, Roope (2017) 50 vuotta koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (3), 296–303.

Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna (2004) Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan kehittämis- ja tutkimuskeskus Stakes.

Kemppi, Jukka (2008) Mitä opimme nuorten profiileista? Kokemuksia nuorten osallisuushankkeen toiminnasta. Teoksessa Heleena Lehtonen (toim.) Sytykkeitä syrjäytymisen ehkäisemiseen. Tampere: Tampereen yliopiston Opettajakoulutuslaitos, 140–149.

Kestilä, Laura & Kauppinen, Timo M. & Karvonen Sakari (2016) Lapsuuden elinolojen yhteys arjenhallintaan nuorilla aikuisilla. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisoasian neuvottelukunta ja Nuorisotutkimusseura, 117–133.

Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina (2012) Osallisuus, kansalaisuus ja hyvinvointi. Teoksessa Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 9–33.

Komonen, Katja (2001) Koulutusyhteiskunnan marginaalissa? Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Väitöskirja, Joensuun yliopiston Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Kuronen, Ilpo (2010) Peruskoulusta elämäkouluun. Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämäkulusta peruskoulun jälkeen. Väitöskirja, Jyväskylän yliopiston Kasvatustieteellinen tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laine, Terhi & Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikonen, Päivi (2010) Mitä syrjäytymisen vastainen työ on? Teoksessa Laine, Terhi & Hyväri, Susanna & Vuokila-Oikonen, Päivi (toim.) Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveystieteillä. Helsinki: Tammi, 9–25.

Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 28–45.

Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 9–16.

Larja, Liisa & Törmäkangas, Liisa & Merikukka, Marko & Ristikari, Tiina & Gissler, Mika & Paananen, Reijo (2016) NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä. <http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/164/>. Viitattu 9.5.2017.

Linnossuo, Outi (2004) Syrjäytymisestä selviytymiseen? Arviointitutkimus työttömien nuorten palveluohjauksesta. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 61.

Lähteenmaa, Jaana (2011) Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. Nuorisotutkimus 28 (4), 47–60.

Lämsä, Anna Liisa (1999) Nuorten elämänpiirit syrjäytymisen ja selviytymisen näyttämönä. Teoksessa Matti Kuorelahti & Reijo Viitanen (toim.) Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot. Helsinki: Nykypaino Oy, 49–57.

Lämsä, Anna-Liisa (2009) Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Väitöskirja, Kasvatustieteiden tiedekunta, Oulun yliopisto, Kasvatustieteiden ja opettajankoulutuksen yksikkö. Oulu: Oulu University Press.

Me-säätiö (2017) Syrjässä 69 000 nuorta.

<http://www.mesaatio.fi/suomessa-on-syrjassa-tanaan-69-000-nuorta/>. Viitattu 21.11.2017

Määttä, Anne (2012) Perusturva ja poiskäännyttäminen. Väitöskirja, Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu, A tutkimuksia 36.

Määttä, Mirja & Asikainen, Elina & Saastamoinen, Mikko (2016) Tukeminen ja pakot nuorten vaikeutuneissa koulutussiirtymissä. Nuorisotutkimus 34 (1), 18–34.

Määttä, Mirja (2007) Yhteinen verkosto? Tutkimus nuorten syrjäytymistä ehkäisevistä poikkihallinnollisista ryhmistä. Väitöskirja, Helsingin yliopiston Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia nro 252.

Myrskylä, Pekka (2012) Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Helsinki: EVA Analyysi nro 19.

Myrskylä, Pekka (2011) Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys (12).

Myrskylä, Pekka (2009) Koulutus periytyy edelleen. Hyvinvointikatsaus (1).

http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_002.html?s=0. Viitattu 22.7.2017.

Nykänen, Seija (2010) Ohjauksen palvelujärjestelyjen toimijoiden käsitykset johtamisesta ohjausverkostossa. Matkalla verkostojohdantamiseen? Väitöskirja, Jyväskylän yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2013) Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehdot sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 113–145.

Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus 25 (2), 227–244.

OECD (2016) Youth not in employment, education or training (NEET).

<https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm>.

Viitattu 28.9.2016.

Oinas, Elina (2004) Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 209–227.

Palola, Elina & Hannikainen-Ingman, Katri & Karjalainen, Vappu (2012) Nuoret koulupudokkaat sosiaalityön asiakkaina. Tapaustutkimus Helsingistä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, raportti 29.

Pekkarinen, Elina (2015a) Arjen- ja elämänhallinnan ongelmat lapsuudenperheessä – lastensuojelun näkökulma. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) Arjen jäljillä. Nuorisobarometri 2015. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisasian neuvottelukunta ja Nuorisotutkimusseura, 163–179.

Pekkarinen, Elina (2015b) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 86.

http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf. Viitattu 22.11.2017.

Peltola Marja & Moisio Jenni (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Helsinki:

Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 112.

http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla.pdf. Viitattu 2.1.2018.

Perttula, Juha (2008) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Lomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–162.

Perukangas, Michael (2010) ”No, se on jotenki niin kaukana asia tai sillee” - Työpajatoiminta, nuoret ja osallisuus. Onnistuvat opit II. Helsinki: Valtakunnallinen työpajayhdistys.

Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoiteohjelmissa. Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 12–34.

Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_2_1.html. Viitattu 16.5.2017.

Simmons, Robin & Thompson, Ron (2011) NEET young people and training for work: Learning on the margins. Stoke-on-Trent: Institute on Education Press.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Souto, Anne-Mari (2014) ”Kukaan ei kysy, mitä mulle kuuluu”. Koulutuksen keskeyttäjät ja ammatilliseen koulutukseen kuulumisen ehdot. Nuorisotutkimus 32 (4), 19–35.

Suikkanen, Asko & Martti, Sirpa & Linnakangas, Ritva (2004) Homma hanksaan. Nuorten kuntoutuskokeilun arviointi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Suomen virallinen tilasto (SVT, 2017a) Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2015. Liitetaulukko 23. Työttömyysasteet iän ja sukupuolen mukaan vuosina 2006-2015. Helsinki: Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_tau_023_fi.html#_ga=2.120683467.233778424.1494315679-183926559.1494314878.

Viitattu 9.5.2017

Suomen virallinen tilasto (SVT, 2017b) Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2016. Liitetaulukko 23. Työttömyysasteet iän ja sukupuolen mukaan vuosina 2007-2016. Helsinki: Tilastokeskus.

http://tilastokeskus.fi/til/tyti/2016/13/tyti_2016_13_2017-04-12_tau_023_fi.html. Viitattu 9.5.2017.

Talentia, ammattieettinen lautakunta (2013) Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia.

Talentia (2017) Sosiaalityön kansainvälinen määritelmä.

http://www.talentia.fi/tyoelama/sosiaalialan_tyo/tyon_maaritelmat/sosiaalityon_kv-maaritelma Viitattu 8.5.2017.

Terry, Marion (2008) The Effects that Family Members and Peers Have on Students' Decisions to Drop Out of School. Education Research Quarterly 31 (3), 25–38.

THL (2016a) Nuorten syrjäytyminen. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen. Viitattu 13.10.2016

THL (2016b) Syrjäytyminen ja osallisuus. <https://www.thl.fi/fi/web/paatoksenteke-talous-ja-palvelujarjestelma/hyvinvointipolitiikka/elinolot/syrjaytyminen-ja-osallisuus>. Viitattu 5.10.2016.

Toimi!-hanke (2016) esite. Hämeenlinnan kaupunki.

Toimi!-hanke (2014) hankehakemus. Hämeenlinnan kaupunki.

Tolonen, Tarja (2005) Sosiaalinen tausta, paikallisuus ja sukupuoli nuorten koulutussiirtymissä. Teoksessa Sinikka Aapola & Kaisa Ketokivi (toim.) Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 33–65.

Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vilkka, Hanna (2015) Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ukkonen, Milla (2013) Nuoret toiminnan kehittäjinä Nuortentalo Katutason toiminnassa. Teoksessa Taina Era (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 106–121.

Vertanen, Ilkka (2008) Yrittäjyyskasvatus syrjäytymisen ehkäisemisessä. Teoksessa Lehtonen, Heleena (toim.) Sytykkeitä syrjäytymisen ehkäisemiseen. Tampere: Tampereen yliopiston Opettajakoulutuslaitos, 10–46.

Wyn, Johanna (2011) The sociology of youth. A reflection on its contribution to the field and future directions. Youth Studies Australia Volume 30 (3), 34–39.

Yle 15.9.2016. Toivonen, Terhi & Valtonen, Riikka Koulutusvertailun karu fakta: Joka viides nuori suomalaismies ei opiskele ja on ilman työtä. <http://yle.fi/uutiset/3-9169450>. Viitattu 28.9.2016

Young, Jock (1999) The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity. Lontoo: Sage Publications.

LIITE 1: KIRJE TOIMI!-HANKKEESEEN OSALLISTUNEILLE NUORILLE

Hei!

Olen Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaa Toimi!-hankkeesta. Aion tutkia hankkeeseen osallistuneiden nuorten ajatuksia ja kokemuksia muutoksen tekemisessä heidän omassa elämäntilanteessaan. Erittäin kiinnostunut olen siitä, millaiset hankkeen kautta tulleet tekijät ovat auttaneet ja tukeneet nuoria muutoksen tekemisessä.

Olet ollut mukana Toimi!-hankkeessa ja toivoisin, että voisit lähteä nimettömänä mukaan tutkimukseen. Sen avulla on tarkoitus tuoda esille nuorten omaa näkökulmaa ja toiveita sekä välittää niitä eteenpäin nuorten parissa työskenteleville työntekijöille ja muille yhteistyötahoille. Tutkimus toteutetaan marraskuun 2016 aikana yhden kerran haastatteluina. Haastattelutapaaminen voidaan sopia esimerkiksi johonkin kahvilaan, ja haastattelijana toimin minä. Haastattelussa kysyn aiheeseen liittyviä kysymyksiä ja joitakin taustakysymyksiä sinusta ja elämäntilanteestasi. haastattelut ovat luottamuksellisia, ja varsinaisessa tutkimuksessa nimi ja muut henkilön tunnistettavuuteen liittyvät tekijät poistetaan.

Yhteistyöterveisin

Katja Anttila

anttila.katja.i@student.uta.fi

LIITE 2: HAASTATTELURUNKO

Taustatiedot:

- Ikä, sukupuoli, siviilisääty, perhe, koulutus, työkokemus

Tilanne ennen Toimi!-hankkeeseen osallistumista

- Miten kuvailisit tilannettasi ennen hanketta?
- Mikä sinun mielestäsi johti tilanteeseen, jossa et ollut koulutuksessa etkä työssä?
- Olisitko halunnut silloin enemmän tukea ja ohjausta koulutukseen ja työelämään? Millaista ja keneltä?
- Miten sait tietää Toimi!-hankkeesta?
- Kuka ja/tai mikä sai sinut lähtemään mukaan hankkeeseen?
- Millaisia odotuksia sinulla oli hanketta kohtaan ja mihin asioihin toivoit apua ja tukea?
- Millaista muutosta halusit elämäntilanteeseesi?

Tilanne hankkeen aikana

- Missä hankkeen ryhmässä olit mukana ja kuinka kauan?
- Miten usein ryhmä kokoontui?
- Mitä mieltä olet hankkeen ja ryhmän toiminnasta? Mikä oli parasta, mikä huonointa?
- Miten arvioit osallistumistasi ryhmässä? Miten paljon sait vaikuttaa toimintaan?
- Millainen merkitys ryhmällä oli sinulle?
- Millaista apua ja tukea koit saavasi hankkeesta ja ryhmästä? Miten se käytännössä ilmeni?
- Olivatko hanke ja ryhmä sinulle hyödyllisiä? Millä tavalla?
- Millaista muutosta elämäntilanteessasi tapahtui hankkeen ja ryhmän aikana?

Tilanne hankkeen jälkeen.

- Miten elämäntilanteesi muuttui hankkeen jälkeen? Onko muutos ollut pysyvää?
- Millaiset hankkeen kautta tulleet tekijät auttoivat ja tukivat mahdollisessa muutoksen tekemisessä?
- Oliko hanke ainoa tekijä, joka mahdollisti muutoksen tekemisen, vai tapahtuiko elämässäsi myös jotain muuta, joka tuki muutoksen tekemisessä?
- Mitä muuta hanke ja ryhmään osallistuminen sinulle antoivat?

Tulevaisuus

- Millaisena näet tulevaisuutesi? Mitä siltä toivot?
- Muuttiko hanke suhtautumistasi tulevaisuuteen? Miten?
- Onko vielä jotain aiheeseen liittyvää, mitä haluat sanoa ja mitä en ole osannut kysyä?